

Асоціація жінок-юристок України «ЮрФем»
Центр правових досліджень гендерної рівності
Національного університету «Львівська політехніка»

ДОКАЗУВАННЯ У СПРАВАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ З СЕКСУАЛЬНИМ НАСИЛЬСТВОМ

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції
(м. Львів, 01-03 грудня 2021 року)

Львів
2021

АНАЛІТИЧНИЙ
ЦЕНТР
ЮРФЕМ

УДК 343.14:343.541](477)(063)

Д 63

*Рекомендовано до друку та поширення через Інтернет
Аналітичним Центром ЮрФем та Центром правових досліджень гендерної рівності
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»*

Редакційна колегія:

Христина Кім — кандидатка юридичних наук, адвокатка голова Асоціації жінок-юристок України ЮрФем.

Ірина Андрусак — кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму Інституту права, психології та інноваційної освіти, Національного університету «Львівська політехніка».

Катерина Шуневич — керівниця Аналітичного Центру ЮрФем, асистентка кафедри кримінального процесу та криміналістики Львівського національного університету імені І. Франка.

Вікторія Карпа — керівниця Центру “Юрфем: освіта”, юристка, правозахисниця

Ірина Перів — заступниця координаторки Центру правових досліджень гендерної рівності Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету “Львівська політехніка”

Доказування у справах, пов’язаних з сексуальним насильством:
Д 63 **матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Львів, 1-3 груд. 2021 р.** —
Львів : «Галицька видавнича спілка, 2021. — 95 с.
ISBN 978-617-8092-09-2

Збірник містить матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, участь у якій взяли вчені, працівники органів публічної влади, громадських організацій, а також докторанти, аспіранти та здобувачі вищої освіти.

Публікації стосуються висвітлення актуальних теоретичних та практичних проблем, котрі виникають у правотворчій та правозастосовній практиці щодо доказування у справах, пов’язаних із сексуальним насильством, у тому числі сексуальними домаганнями та зґвалтуванням.

Тези опубліковано за редакцією їхніх авторів.

Викладені авторами судження не завжди поділяються редколегією

УДК 343.14:343.541](477)(063)

© Аналітичний Центр «ЮрФем», 2021

© Центр правових досліджень гендерної рівності

Національного університету «Львівська політехніка», 2021

© Автори, 2021

ISBN 978-617-8092-09-2

ЗМІСТ

1. Андрусяк І. ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ ЯК ФАКТОР РИЗИКУ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ.....	4
2. Васильків О. ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ ЯК СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У СПРАВАХ ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ СЕКСУАЛЬНИМ НАСИЛЬСТВОМ НАД НЕПОВНОЛІТНИМИ	8
3. Гловюк І. ДЕЯКІ ПИТАННЯ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЗА СТ. 153 КК УКРАЇНИ (НА ОСНОВІ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ)	12
4. Горпинюк О. ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ ПРОВАДЖЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З СЕКСУАЛЬНИМ НАСИЛЬСТВОМ ВІДПОВІДНО ДО МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ТА ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ.....	21
5. Кухарук С., Матковська І. КОНЦЕПЦІЯ «ДОБРОВІЛЬНОЇ ЗГОДИ» У СПРАВАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ СЕКСУАЛЬНИМ НАСИЛЬСТВОМ	27
6. Куцір Н. ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДОБРОВІЛЬНОЇ ЗГОДИ, ПОВ'ЯЗАНОЇ З СЕКСУАЛЬНИМ НАСИЛЬСТВОМ	30
7. Лікарчук М. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ СПРАВ ПРО СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО.....	34
8. Іпатенко О. СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО ЩОДО ДІТЕЙ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ: ОСОБЛИВОСТІ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА ДОКАЗУВАННЯ	36
9. Нікітіна Ю. СТАНДАРТИ ДОКАЗУВАННЯ У СПРАВАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ СЕКСУАЛЬНИМ НАСИЛЬСТВОМ У ПРАКТИЦІ ЄСПЛ І НАЦІОНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ.....	43
10. Озерський І. КЛОПОТАННЯ ПРОКУРОРА ПРО ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВОЇ МЕДИКО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ СТАТЕВОЇ ЗРІЛОСТІ НЕПОВНОЛІТНЬОЇ ОСОБИ У СПРАВАХ ПРО РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НЕПОВНОЛІТНЬОЇ ОСОБИ НА ШЛЮБ	50
11. Пашко Н. ЗАСТОСУВАННЯ КРИТЕРІЇВ ОЦІНКИ ДОСТОВІРНОСТІ НАДАНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ДІТЬМИ, ЯКІ ЗАЗНАЛИ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА	56
12. Політова А. ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ЩОДО ВІКУ ОСОБИ, ЯКА ВЧИНИЛА КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНЕ СТ. 155 КК УКРАЇНИ.....	63
13. Романцова С. ПОЛІЦЕЙСЬКЕ СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО ЩОДО ЖІНОК: СУСПІЛЬНИЙ ДИСКУРС	67
14. Сірант М., Перів І. СЕКСУАЛЬНІ ДОМАГАННЯ НА РОБОЧОМУ МІСЦІ: ЗАКОНОДАВЧІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ	73
15. Сірко К. СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО ЩОДО ДИТИНИ: ЯК ЗАВЧАСНО РОЗПІЗНАТИ КРИВДНИКА	78
16. Цьона С. ОСОБЛИВОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗІВАЛТУВАНЬ	85
17. Шикір Д. СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ, СУДОВА ПРАКТИКА ТА ШЛЯХИ ДОКАЗУВАННЯ	89

ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ ЯК ФАКТОР РИЗИКУ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ

Ірина Андрусяк

*доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету "Львівська політехніка"
кандидатка юридичних наук, доцентка*

***Анотація.** Суспільство вибудовує рівні суспільного очікування та конструює матеріальні та політичні побудови для їхньої підтримки. Соціальні конструкти сприйняття статі звільняють людей від обов'язку думати, адже доволі зручно користуватись формулою і бути переконаними, що знання є правильними. Результатом таких соціальних конструктів є недооцінка ролі жінок, що є передумовою до виникнення факторів ризику девіантної поведінки.*

***Ключові слова:** гендерні стереотипи, девіантна поведінка, сексуальне насильство, культурні норми, традиції, релігія, колективна ідентичність.*

В українському суспільстві домінуючою оптикою є об'єктивізація жінки, як предмета сексуального потягу. Набір сексуалізованих оцінок гальмує просування гендерної рівності у суспільстві і, що є вкрай загрозливим, призводить до виникнення ризиків девіантної поведінки, зокрема, вчинення злочинів на ґрунті сексуального насильства. Юристка Асоціації жінок-юристок України «ЮрФем» Катерина Шуневич у статті «Сексуальне насильство: визначення, відповідальність і юридична практика» зазначає, що одна з п'яти жінок протягом свого життя зазнає сексуального насильства. Наслідком цього стає не лише зазіхання на права, які охороняє закон (життя, здоров'я, статева недоторканність та свобода), у момент посягання, а й виникнення надалі різних фізичних та психологічних травм [1].

Суспільство доволі часто схильне перекладати провину на жінку-жертву. Дослідниця гендерної психології Тетяна Бендас акцентує на тому, що до сьогодні поширена думка, що жінку неможливо зґвалтувати, якщо вона цього не хоче, хоча вже давно доведено, що це уявлення не відповідає дійсності. Так

само вважається, що якщо чоловік б'є жінку, то вона цього заслуговує. Науковиця висловлює тривогу щодо особливостей культури, які не тільки не сприяють покращенню взаємовідносин між статями, а й породжують ризики, які загрожують життю і здоров'ю жінок [2, с. 330].

Культурні норми та традиції відіграють велике значення у формуванні людини та її бачення світу. Американська феміністична економістка Ненсі Фолбр досліджуючи колективну діяльність та структури примусу, зазначає, що культурні норми є, свого роду, примусом. Жінки можуть відмовитись від традиційних культурних норм або у них можуть бути дуже «чоловічі» уподобання, але, попри все вони залишаються жінками. Багатовимірною конструкцією колективної ідентичності передбачає багатовимірну структуру влади. Доволі часто в чоловіків є влада над жінками в основному тому, що у них більше активів, таких, як фізична сила та фінансовий добробут [3, с. 86-88].

Формуванню бачення жінки як сексуального об'єкта сприяють стереотипні уявлення про роль чоловіків і жінок у суспільстві. Форми стратегічної поведінки, які засновані на соціальних конструкціях відмінностей, сприяють появі структур залежностей, як от, залежності від нав'язаного бачення ролі жінки у суспільстві, як другорядної, не думаючої особи, яка не здатна приймати рішення і відповідати за свої дії.

Французька письменниця Сімона де Бовуар, у фундаментальній праці «Друга стать», акцентувала на ролі релігії та філософії у формуванні принизливого становища жінок. Саме священники та філософи, на думку Бовуар, наполегливо доводять, що принизливе становище жінки бажане на небесах і корисне на землі [4, с. 34]. Письменниця наводить приклад з XVI ст., коли правники, аби втримати заміжню жінку під опікою чоловіка, посилались на авторитет Блаженного Августина, який заявляв, що «жінка – хирлява і химерна тварина», а також проголошував, що жінка – «це невдалий чоловік» та «випадкова істота» [4, с. 34]. Сімона де Бовуар також апелювала до праць Арістотеля, зазначаючи, що починаючи з античної доби філософи та теологи завзято кепкували з жінок та вигадували різноманітні вади. Так, Арістотель,

вважав, що жіноче тіло обтяжене фізіологічними особливостями, які обмежують та притлумлюють її судження. Письменниця наводить цитату з праць Арістотеля: «Самиця є самицею через брак певних якостей» [4, с. 26].

Арістотелеві належить праця «Політика», в якій філософ міркував про те, ким є жінка, її місце у громадянському суспільстві, чи може жінка бути повноправним членом суспільства. Аналізуючи зазначену працю мислителя, можна прослідкувати дуалізм і парні протилежності в його міркуваннях. З одного боку Арістотель розмірковує про те, що держава складається з населення яке ділиться на дві статі і законодавцю необхідно пам'ятати, що примітивна і обмежена жінка не сприятиме розвитку держави, а з іншого боку прирівнює статус жінок до статусу дитини і доводить, що жінка не здатна міркувати. Рода Гадаса Коцин, досліджуючи праці Арістотеля, також вказує на суперечності в міркуваннях мислителя: «У своїй «Політиці» Арістотель рекомендував, щоб діти громадян, як дівчатка, так і хлопчики, діставали освіту. Він думав, що буде краще, коли дівчата виходитимуть заміж трохи пізніше, ніж велів звичай, чи якщо чоловік і дружина будуть ближчі за віком, ніж було заведено в ті часи в Афінах. Однак він рекомендував тільки незначні зміни юридичного й політичного статусу жінок-громадян. Він стверджував, що це і природно, й доцільно, коли в сім'ї чоловік керує дружиною» [5, с. 43].

Польська дослідниця Агнешка Граф у сучасній праці «Світ без жінок» акцентує на тому, що жіночність у загальному сприйнятті несвідомо асоціюється з тілесністю. На прикладі образу жінки у політиці науковиця ілюструє, як сприймають жінку у польському сеймі: «Безперервно і ніби мимохіть оцінюють привабливість жінок: метафори на тему сексу самі лізуть на язик. Про Марію Смеречинську з іронією писали, що вона дівчиця; Лябуду звинувачували, що «зрадила» «Унію свободи» з Квасневским. Так зле, і так недобре, бо сам факт бути жінкою в світі політики вже досить підозрілий. Якщо жінка-політик приваблива, то вважають, що її врода суперечить серйозності функції. Якщо вроди нема – її дискваліфікують як чудовисько і розчарування» [6, с. 37].

Українська дослідниця гендерної проблематики Соломія Павличко вважала, що основним носієм зневаги до жінок в Україні є посттоталітарна культура, яка характеризується відходом від тоталітаризму та формуванням нерадянського ставлення до жінок. Однак, перехідний період зіштовхнувся з низкою викликів. Серед них, як зазначала С. Павличко, західні свободи, до яких дослідниця зараховувала порнографію. «Книжкові лотки заповнені різного роду продукцією про «машину кохання», підземні переходи міст обліплені порнографічними плакатами. З одного боку, експлуатація жіночого тіла, культ сили і насильства, а з другого солодкі мексиканські багатосерійні фантазії... З'являються літературні твори порнографічного жанру, в якому жінка представлена в двох іпостасях – як проститутка і як об'єкт колективного згвалтування» [7, с. 64].

Українське суспільство обтяжене гендерними стереотипами та потерпає від ослаблення взаємодії суб'єктів і соціальних інститутів. Як наслідок, маємо неадекватність соціальної політики та моралі. Сьогодні необхідно навчитись розуміти проблему сексуальних домагань та сексуального насильства. Нагальною потребою є розроблення стратегій, які б могли змінити культуру залякування на культуру співпраці та поваги. Безкарні злочини пов'язані з сексуальним насильством створюють негативний імідж розвитку України, як незалежної, демократичної, соціальної та правової держави.

Список використаних джерел:

1. Катерина Шуневич. Сексуальне насильство: визначення, відповідальність і юридична практика. URL: <http://jurfem.com.ua/seksualne-nasylstvo-vyznachennuya/>
2. Бендас Т.В. Гендерная психология: учебное пособие. СПб.: Питер, 2009. 431 с.
3. Фолбр Н. Кто платит за детей? Гендер и структуры принуждения. Львов: Ахилл, 2004. 461 с.
4. Бовуар Сімона де. Друга стать. В 2 т. Т. 1. Київ: Основи, 1994. 390 с.

5. Антологія феміністичної філософії / За редакцією Елісон М. Джагер та Айрес М. Янг; Пер. з англійської Б. Єгідис; Наук. ред. пер. О. Іващенко. К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2006. 800 с.
6. Графф А. Світ без жінок. Львів: Ахілл, 2005. 234 с.
7. Павличко С. Фемінізм. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. 322 с.

ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ ЯК СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У СПРАВАХ ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ СЕКСУАЛЬНИМ НАСИЛЬСТВОМ НАД НЕПОВНОЛІТНИМИ

Оксана-Анна Васильків

*студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»*

Анотація. Проблема сексуального насильства над неповнолітніми є актуальною у всьому світі протягом багатьох років. Латентність даної теми та замовчування очевидців призводять до довготривалості статевих злочинів, порушення психіки жертв, безкарності та навіть летальних випадків. За невтішною статистикою, до правоохоронних органів звертається лише невеликий відсоток постраждалих або осіб, що дізнались чи стали очевидцями вчинення такого злочину. Та все ж навіть розпочате розслідування у даних справах нерідко стикається з переліком перепон: неправильний допит неповнолітньої особи, психологічний тиск зі сторони слідчих, присутність батьків під час допиту, відсутність спеціаліста та ін.. Саме враховування особливостей досудового розслідування у справах пов'язаних із сексуальним насильством над неповнолітніми є базисом подальшого розслідування справи та покарання винних згідно з чинним законодавством України.

Ключові слова: досудове розслідування, допит, сексуальне насильство, неповнолітні, дотримання прав дітей, статеві злочини.

Згідно з п. 5 ч. 1 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України досудове розслідування це – «стадія кримінального провадження, яка

починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності»[1]. Досудове розслідування складається з декількох стадій, що набувають особливих характеристик і потреб підходу у справах з неповнолітніми, адже як зазначають науковці: «Неповнолітні – це особливі потерпілі та свідки у провадженні через свій розвиток, когнітивні навички, залежність від тих, хто їх виховує, і пережиту жорстокість» [2, с. 3]. Умови та характер проведення досудового розслідування важливим чином впливають на повноту показань жертви та їх правдивість. При цьому, Кримінально процесуальний кодекс не закріплює обов'язок слідчого (прокурора) на дотримання перевірки інформації щодо віку постраждалої особи та особливої процедури проведення допиту. М. І. Сащенко вказує на те, що: «Слідчий (прокурор) після внесення відомостей про правопорушення, повинен усвідомлювати необхідність урахування нестабільного емоційного стану неповнолітньої особи як з правової так і психологічної точки зору, що допоможе забезпечити її права та інтереси [3, с. 155].

Допит є основною та дуже важливою стадією досудового розслідування. Його метою є отримання достовірних та повних відомостей, необхідних для розслідування злочину і недопущення повторного психологічного та фізичного травмування неповнолітнього(-ї) потерпілого(-ї) чи свідка. Аналіз практики в даному питанні дозволяє зазначити, що найбільша ефективність допиту забезпечується тоді, коли він відбувається в максимально короткий термін від здійснення самого статевого правопорушення. Причиною цього є нестабільний моральний та психологічний стан особи, внаслідок чого показання можуть змінюватись не від бажання потерпілого суб'єкта збрехати чи приховати обставини справи, а в силу певних суб'єктивних та об'єктивних факторів.

Згідно з ч. 1 ст. 6 Сімейного кодексу України «правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття», отже, за неповнолітньою потерпілою особою закріплюється статус «дитини», що дає змогу звернутись до міжнародного законодавства у цій сфері [4]. Стаття 35 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства передбачає вимоги допиту дитини – свідка чи жертви злочинних посягань, а саме: «Кожна сторона повинна вживати необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення:

1) проведення опитувань дитини без необґрунтованої затримки, відразу після повідомлення фактів компетентним органам;

2) проведення опитувань дитини, якщо це необхідно, у спеціально обладнаному та прилаштованому для цих цілей приміщенні;

3) проведення опитувань дитини особою, спеціально підготовленою для цих цілей;

4) проведення всіх опитувань дитини одними й тими самими особами, якщо це можливо та де це доцільно;

5) якомога меншої кількості опитувань і настільки, наскільки це є вкрай необхідним для цілей кримінального провадження» [5].

На даний час вищезазначені вимоги повноцінно не закріплені в національному законодавстві та не дотримуються в повній мірі на практиці.

Беручи до уваги вимоги міжнародного законодавства та дослідження вчених у даній сфері, можемо запропонувати ряд особливостей, які повинні дотримуватись суб'єктами проведення допитів:

1) проведення допитів у «зелених кімнатах», що являють собою методику, яка включає певне оснащене приміщення, де жертва зможе відчувати себе комфортно та безпечно, можливість проведення відеозапису, що забезпечує єдиноразовий допит для зменшення психологічної травматизації потерпілої особи.

2) застосування мультидисциплінарного підходу, коли знання одних спеціалістів доповнює знання інших (судова, медична, психологічна, соціальна сфери) [6, с. 14–15];

3) обов'язкова присутність спеціаліста(-ів) на допиті. Під спеціалістом мається на увазі психолог, перевагою буде саме дитячий психолог, що спеціалізується на травматичних досвідах переживання таких подій неповнолітнім(-ою). Це надасть можливість дослідити психологічні особливості, вплив даного злочину на поведінку та психіку, виявити можливі суїцидальні наміри. Науковиця В. А. Мозгова наголошує на тому, що: «Якщо такий фахівець з будь-яких причин не може бути присутнім на допиті, рекомендується, за можливості, перенести цю слідчу дію [7, с. 95];

4) сприйняття особи, в першу чергу як потерпілої дитини, з урахуванням складності сприйняття ситуації та моральної травми, а вже потім як учасника(-цю) кримінального провадження.

Роблячи висновки з вищенаведеного матеріалу, можна зазначити, що в здійсненні кримінального провадження щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості неповнолітніх осіб є характерні особливості, які потребують дотримання правил поведінки суб'єктів проведення досудового розслідування (та допиту, зокрема) і розуміння, що неповнолітні в силу своїх психоемоційних особливостей не можуть повною мірою захистити себе та відстояти свої права, оскільки є однією з найбільш вразливих і незахищених категорій суспільства.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13. 04. 2021 р. № 4651-VI. Дата оновлення: 25. 11. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 25.11. 2021 р.).

2. Методичні рекомендації щодо опитування дітей, що стали свідками та/або жертвами насильства, а також вчинили насильство: метод. посіб. / Д. Пурас, О. Калашник, О. Кочемировська, Т. Цюман.; за заг. ред. Т. Цюман. Київ: ФОП Клименко, 2015. 114 с.

3. Сащенко М. І. Особливості здійснення досудового розслідування щодо неповнолітніх. *Молодий вчений*, 2019. № 4 (68) С. 154-156.

4. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 .01. 2002 р. №2947-III. Дата оновлення: 01. 01. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 25.11. 2021 р.).

5. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства від 25.10.2007 р. № 994_927. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text (дата звернення 25.11. 2021 р.).

6. Ведение допроса ребенка, ставшего жертвой сексуального насилия. Международный опыт в области проведения допроса потерпевших детей в рамках судебной процедуры: сб. эффективных методик / пер. с франц. Е. Шишканова, А. Герцик. М.: БИСЕ, 2013. 160 с.

7. Мозгова В. Тактико-психологічні особливості допиту неповнолітніх, які постраждали від сексуального насильства. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*, 2015. № 4. С. 94-104.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЗА СТ. 153 КК УКРАЇНИ (НА ОСНОВІ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ)

Ірина Гловюк

*докторка юридичних наук, професорка, Заслужена юристка України,
професорка кафедри кримінально-правових дисциплін Інституту права
Львівського державного університету внутрішніх справ*

***Анотація.** Тези присвячені дослідженню доказування у кримінальних провадженнях по ст. 153 КК України (сексуальне насильство). На основі вироків виділено найпоширеніші джерела доказів та проблемні питання доказування, зокрема, стосовно допустимості доказів з урахуванням релевантної практики ЄСПЛ.*

***Ключові слова:** сексуальне насильство, джерела доказів, допустимість доказів, ефективне розслідування, потерпілі.*

Міжнародні стандарти, які містять у собі положення щодо протидії сексуальному насильству, серед яких найперше слід згадати Стамбульську конвенцію та Ланцаротську конвенцію, передбачають вимоги стосовно ефективного розслідування. Зважаючи на те, що сексуальне насильство - це різновид домашнього насильства, і може підпадати під ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, має враховуватися практика ЄСПЛ щодо розслідування по ст. 3 Конвенції, зокрема, щодо тлумачення позитивного зобов'язання провести ефективне розслідування. Стаття 3 Конвенції вимагає від органів влади проведення ефективного розслідування стверджуваного жорстокого поводження, навіть якщо таке поводження мало місце з боку приватних осіб (справа «Орлик проти України» (заява № 27454/11)).

Ефективність розслідування має бути забезпечена і кримінальних правопорушень, передбачених ст. 153 КК України. Диспозиція ч. 1 ст. 153 КК України натеper викладена так: «Вчинення будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи (сексуальне насильство)». Отже, диспозиція ч. 1 ст. 153 КК носить описово-відсильний характер [1, с. 52]. Кваліфікуючими ознаками є вчинення щодо неповнолітньої особи; вчинення щодо особи, яка не досягла чотирнадцяти років, незалежно від її добровільної згоди. Ця стаття не містить визначення добровільної згоди, проте, таке визначення є у примітці до ст. 152 КК України: згода вважається добровільною, якщо вона є результатом вільного волевиявлення особи, з урахуванням супутніх обставин. Схоже формулювання є у ст. 36 Стамбульської конвенції: згоду повинно бути надано добровільно як результат вільного волевиявлення особи, отриманого в контексті супутніх обставин. По ч. 1 ст. 153 КК України здійснюється кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення, по частинах 2 - 6 – у формі публічного обвинувачення.

Аналіз вироків за ст. 153 КПК України за 2021 рік демонструє, що основними джерелами доказів у кримінальних провадженнях по ст. 153 КК України, були:

- висновок експерта: судово-медична експертиза [2], дактилоскопічна [2], судово-біологічна [2]; судово-психіатрична [3];
- показання обвинуваченого;
- показання свідків (у тому числі показання з чужих слів [4]);
- протокол огляду місця події;
- протокол огляду відеозапису (у тому числі з нагрудної камери поліцейського [4]);
- протокол затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, у тому числі щодо обшуку особи;
- протокол прийняття заяви про вчинене кримінальне правопорушення;
- протокол огляду предмету;
- заява про вчинення кримінального правопорушення;
- протокол пред'явлення особи для впізнання;
- протокол слідчого експерименту;
- речові докази (наприклад, диск із записами із камер відеоспостереження, одяг тощо)
- інші документи (свідоцтво про народження та інше).

Обґрунтування вироків за цієї статтею дозволяє виділити певні проблемні питання та особливості оцінки доказів у провадженнях за цією статтею.

1. Доказування події кримінального правопорушення. У провадженні за ст. 153 КК України сторона захисту посилалася на те, що незадовго до події інкримінованих обвинуваченому злочинів, потерпіла обіцяла вступити з ним у статеві зносини під час спільного чергування на роботі, а також твердження, що активні дії обвинуваченого, за яких він наздоганяв потерпілу під час того, як вона намагалася втекти, були спрямовані на з'ясування причини небажання потерпілої вступити із ним у статеві зносини. Проте, суд зазначив, що кожен із

партнерів повинен впевнитися в ясно вираженій вербально чи тілесно добровільній згоді іншого на конкретні дії сексуального характеру; утримуючи потерпілу за волосся, досягнувши цілковитого підкорення йому, обвинувачений усвідомлював, що перейшов межі дозволеного та опинився у сфері дії кримінального права. Суд вказав, що їх попередні стосунки з ОСОБА_2 не впливають на кваліфікацію інкримінованих йому діянь [5]. Тобто попередній характер стосунків, незалежно від ступеню близькості, якщо у конкретному випадку немає добровільної згоди, на кваліфікацію по ст. 153 КК України не впливає.

2. З'ясування достовірності показань потерпілих, у тому числі малолітніх. Для цього враховувалися висновки судово-психіатричних та психолого-психіатричних експертиз [6; 7; 8], у висновках яких зазначалося про можливість правильно сприймати обставини, запам'ятовувати та відтворювати їх, схильність до фантазування та навіювання, наявність психічних розладів на момент судового допиту, психологічну реакцію на вчинене щодо неї діяння.

Ряд питань виникає щодо забезпечення права конфронтації у таких кримінальних провадженнях, адже силу специфіки складу кримінального правопорушення, встановити обставини без допиту потерпілої / потерпілого практично неможливо. За вимогами ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, витлумаченою ЄСПЛ, підпункт «d» пункту 3 статті 6 Конвенції є втіленням принципу, згідно з яким до засудження обвинуваченого всі докази мають бути пред'явлені за його присутності у відкритому судовому засіданні для забезпечення змагальності процесу. Принципи, які мають застосовуватися у випадках, коли свідки обвинувачення не з'являються у судові засідання, і надані ними раніше показання визнаються допустимими як докази, були узагальнені та уточнені в рішенні у справі «Аль-Хавайя й Тахірі проти Сполученого Королівства» (Al-Khawaja and Tahery v. the United Kingdom) ([ВП], заяви №№ 26766/05 та 22228/06, ECHR 2011) та підтверджуються у вищенаведеному рішенні у справі Шачашвілі (Schatschaschwili). Відповідно до принципів, встановлених у цьому рішенні, необхідно провести триетапний

аналіз відповідності положенням пункту 1 і підпункту «d» пункту 3 статті 6 Конвенції провадження, в якому показання свідка, який не був присутнім та допитаним у судовому засіданні, були визнані допустимими як докази (там само, п. 152). Суд повинен розглянути: (i) чи були достатні підстави неявки свідка та, відповідно, допустимості неперевірених показань свідка, який не з'явився у судовому засіданні, як доказу (там само, пп. 119-125); (ii) чи були докази, отримані від свідка, який не з'явився у судовому засіданні, єдиною та вирішальною підставою для засудження підсудного (там само, пп. 119 і 126-147); та (iii) чи мали місце достатні урівноважуючі фактори, зокрема надійні процесуальні гарантії, здатні компенсувати недоліки, з якими зіткнулася сторона захисту у зв'язку з допустимістю неперевірених доказів, і забезпечити загальну справедливість судового розгляду (там само, п. 147) (рішення ЄСПЛ «Сітневський та Чайковський проти України» (Заяви № 48016/06 та № 7817/07), п. 96-100). Разом з тим, серед «поважних причин» для відсутності свідка Суд визнає можливий дуже негативний психологічний вплив допиту в суді на жертву сексуального злочину («Гані проти Іспанії» (Gani v. Spain) [9, с. 156]). Також ЄСПЛ констатував відсутність порушення ст. 6 Конвенції за відсутності ключового свідка (неповнолітнього потерпілого від утверджуваного сексуального насильства, яке учинив викладач) під час судового засідання, з огляду на наявність відеозапису його досудового допиту в присутності захисника; цей доказ став основою для засудження викладача («S.N. проти Швеції» (S.N. v. Sweden), ріш.) [10, с. 162].

Відмітимо, що в одному з вироків суд при тому, що давання показань є правом потерпілого, не послався на це, а обґрунтував неможливість допиту малолітньої потерпілої внаслідок її психологічного стану (оскільки у малолітньої потерпілої внаслідок діяння розвився психічний розлад), і саме тому, з урахуванням вказаних висновків експертів та думок учасників судового провадження, судом відповідно до ст. 349 КПК визнав не доцільним допитувати малолітню потерпілу ОСОБА_2 під час судового розгляду [6]. Як видається, такий підхід щодо обґрунтування неможливості допиту потерпілої є

доречним, зважаючи на практику ЄСПЛ стосовно достатніх підстав для неявки свідка, проте, коректніше було вказати не на недоцільність, а на неможливість допиту в силу психічного стану. Підхід про відмову від допиту малолітньої особи через психологічний стан викладено та у постанові ККС ВС від 16 березня 2021 року, справа № 236/1583/19 [10].

3. Показання з чужих слів. Це питання виникло в одному із проваджень, оскільки кваліфікація по ч. 2 ст. 153 КК України була поєднана із ч. 2 ст. 121 КК України (умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого). Суд визнав показання допустимими, пославшись на те, що потерпіла померла, її показання необхідні задля доведення чи спростування факту сексуального насильства до неї. Судом надано стороні захисту достатні зрівноважуючі фактори, що дозволяють здійснити справедливу і правильну оцінку достовірності таких показань та, як наслідок, застосувати їх при оцінці певних фактичних даних. Потерпілий та свідки у судовому засіданні надали покази, що зі слів матері ОСОБА_3. ОСОБА_1 побив та домагався її. Вони висловлені в усній формі та ґрунтуються на поясненні ОСОБА_3, однак суд вважає такий доказ допустимим. Судом досліджено показання потерпілого ОСОБА_2, свідків ОСОБА_5 та ОСОБА_7 безпосередньо в судовому засіданні. Стороною захисту реалізовано своє право на перехресний допит потерпілого та свідків перед судом з метою спростування їх показань» [4]. Відмітимо, що смерть свідка у практиці ЄСПЛ (а категорія свідок має автономне тлумачення і включає потерпілого) є «поважною причиною» для відсутності свідка [9, с. 156]. Як видається, у даному випадку вимоги ст. 97 КПК України було дотримано та відповідні показання правильно визнані допустимими. Це відповідає і позиції, викладеній у Постанові ККС ВС від 10 вересня 2020 року, справа № 766/19891/17 [11].

Відмітимо при цьому, що в одному з проваджень у суді допитувалися поліцейські, зокрема: «свідок ОСОБА_12 показала, що 31 березня 2019 року вона, як співробітниця Оболонського управління поліції, у складі слідчої оперативної групи виїжджала до торгового центру «Епіцентр», що по

проспекту С. Бандери, 11-А м. Києва, та складала протокол про прийняття заяви від ОСОБА_1 про вчинене кримінальне правопорушення, зазначивши у ньому дані, повідомлені заявницею. Допитаний у судовому засіданні свідок ОСОБА_13 показав, що він, як дільничний інспектор Оболонського управління поліції, особисто відбирав від ОСОБА_1 заяву щодо вчинення стосовно неї злочину, про що склав відповідний рапорт» [12]. У цьому випадку не йдеться про показання з чужих слів та незастосовне положення ч. 7 ст. 97 КПК України.

4. Передання записів з камер спостереження. У судовому розгляді сторона захисту оспорювала заяву щодо надання слідчому на запит диску із відеозаписами з камер спостереження. Суд зазначив, що «заява ОСОБА_10 щодо надання слідчому на відповідний запит диску у розумінні ст. 84 КПК України не є джерелом доказів, а свідчить лише про отримання CD-R диску із відеозаписами з камер відеоспостереження у встановленому законом порядку [12]. Відмітимо, що така позиція відповідає практиці ККС ВС щодо можливості добровільного надання таких записів за запитом слідчого, прокурора [13; 14]. Проте, слід звернути увагу і на те, що добровільне надання за запитом відеозаписів з нагрудних відеореєстраторів (боді камер) працівників поліції було визнано ККС ВС порушенням, проте, Суд не вважає їх такими, що перешкодили чи могли перешкодити суду ухвалити законне та обґрунтоване судове рішення [15].

Крім того, у цьому ж провадженні виникло питання стосовно того, що відеозапис є не оригіналом документа, а його копією. Суд виходив з того, що диски як матеріальні носії є способом збереження інформації з електронного документа, головною особливістю якого є відсутність жорсткої прив'язки до конкретного матеріального носія, де оригінал електронного документа може існувати на різних носіях, оскільки відповідно до ст. 7 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» у випадку його зберігання на кількох електронних носіях інформації кожний з електронних примірників вважається оригіналом електронного документа. Окрім того, матеріали кримінального провадження не містять будь-яких об'єктивних даних

про те, що наданий ОСОБА_10 оптичний диск містить електронні документи, створені не камерами відеоспостереження магазину «Епіцентр» під час подій, що сталися 03 та 31 березня 2019 року, а в інший час чи за інших обставин чи способом [12]. Цей же підхід висловлено і ККС ВС [14; 16].

Отже, при оцінці доказів у кримінальних провадженнях за ст. 153 КК України, зокрема, тих, що містяться у таких джерелах, як висновок експерта; показання обвинуваченого; показання свідків; протокол огляду місця події; протокол огляду відеозапису; протокол затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, у тому числі щодо обшуку особи; протокол прийняття заяви про вчинене кримінальне правопорушення; протокол огляду предмету; заява про вчинення кримінального правопорушення; протокол пред'явлення особи для впізнання; протокол слідчого експерименту; речові докази; інші документи, необхідно: враховувати потребу в отриманні показань потерпілих у судовому засіданні, зважаючи на дотримання права конфронтації та специфіку складу кримінального правопорушення; у разі неповноліття потерпілих обов'язково отримувати висновок судово-психіатричної або психолого-психіатричної експертизи; враховувати правові позиції ЄСПЛ у справах «Аль-Хавайя і Тахері проти Сполученого Королівства», «Шачашвілі проти Німеччини», «Сітневський та Чайковський проти України» та ін. при визначенні неможливості допиту свідка у суді та використання для обґрунтування вироку показань з чужих слів; ідентифікувати, чи є показання показаннями з чужих слів; оцінювати процесуальні засоби, за допомогою яких у матеріалах кримінального провадження з'являються відеозаписи з камер спостереження, бодікамер, і відповідність їх способів їх отримання вимогам закону (з урахуванням практики ККС ВС стосовно тлумачення поняття оригіналу електронного документа).

Список використаних джерел:

1. Дудоров О. О. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (основні положення кримінально-правової

характеристики) : практ. порадник. Сєверодонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2018. 92 с.

2. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97891132>

3. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96231419>

4. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96801722>

5. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96056298>

6. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96231419>

7. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98538927>

8. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94851937>

9. Довидас Віткаускас Д., Диков Г. Захист права на справедливий суд відповідно до Європейської конвенції з прав людини : посібник для юристів; Рада Європи, 2018. 189 с.

10. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95616617>

11. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/91555090>

12. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97536603>

13. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92173613>

14. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96071606>

15. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95905256>

16. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96074938>

**ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ ПРОВАДЖЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З
СЕКСУАЛЬНИМ НАСИЛЬСТВОМ ВІДПОВІДНО ДО МІЖНАРОДНИХ
СТАНДАРТІВ ТА ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З
ПРАВ ЛЮДИНИ**

Горпинюк Оксана

*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри кримінально-правових дисциплін Львівського державного
університету внутрішніх справ*

***Анотація.** Проведено аналіз особливостей розгляду кримінальних справ щодо вчинення сексуального насильства з урахуванням міжнародних стандартів та практики ЄСПЛ. Проведено аналіз основних підходів Європейського суду з прав людини до захисту фізичної та психологічної недоторканності особи щодо захисту фізичної та психологічної недоторканності особи від інших осіб у справах, пов'язаних з сексуальним насильством.*

***Ключові слова:** сексуальне насильство, міжнародні стандарти, Ланцаротська конвенція, Стамбульська конвенція, ЄСПЛ, позитивні зобов'язання, ефективне розслідування, заходи захисту жертв, дієве законодавство.*

Кримінальні провадження щодо вчинення сексуального насильства потребують особливої уваги та належного реагування зі сторони правоохоронних органів з метою захисту жертв та невідкладного припинення й запобігання будь-яким проявам такого насильства. Уже тривалий час у вітчизняному законодавстві та правозастосуванні втілюються положення Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (далі – Стамбульська

конвенція) [1]. Порівняно недавно у вітчизняному законодавстві прийнято значні зміни на виконання вимог щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства від 25 жовтня 2007 року (далі – Ланцаротської конвенції) [2]. З урахуванням внесених змін національне законодавство передбачає широку систему запобіжних заходів щодо протидії домашньому та сексуальному насильству. Водночас окремі нормативні положення законодавства не видаються обґрунтованими та потребують додаткового осмислення. Особливий інтерес у зазначеній категорії справ також відіграють рішення Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) з урахуванням стандартів якого слід вибудувувати ефективну систему вітчизняного нормотворення та застосування норм щодо запобігання зазначеному насильству. Справи щодо сексуального насильства, а саме щодо захисту фізичної та психологічної недоторканності особи розглядаються ЄСПЛ у контексті дотримання державами своїх позитивних зобов'язань за ст. 3 та ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція). У своїх рішеннях у справах, пов'язаних із сексуальним насильством ЄСПЛ вказує на основні стандарти щодо захисту фізичної та психологічної недоторканності особи від інших осіб. Доречно проаналізувати ті, які видаються найбільш значущими.

1. Позитивні обов'язки держави можуть включати обов'язок підтримувати та застосовувати на практиці адекватне законодавство, що надає захист проти насильницьких дій з боку приватних осіб (справа «M.C. v. Bulgaria», заява № 39272/98). У випадках таких тяжких посягань як зґвалтування та сексуальне насильство щодо дітей, де йдеться про базові аспекти особистого життя, держави зобов'язані забезпечити наявність ефективних положень кримінального законодавства. Цей обов'язок також впливає з інших законодавства міжнародних інструментів, зокрема ст. 19 та ст. 34 Конвенції ООН про права дитини та Глави «Матеріальне кримінальне право» Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (справа «Содерман проти Швеції», заява № 5786/08).

Водночас за загальним правилом ефективне законодавство у розумінні ЄСПЛ не завжди вимагає наявності дієвого положення кримінального права, яке охоплює конкретне діяння. Захист може складатися із цивільно-правових засобів, які можуть забезпечити достатній захист, шляхом відшкодування шкоди.

Зокрема, у справі «Содерман проти Швеції», рішення від 12 листопада 2013 року, заявниця скаржилася на те, що держава Швеція не виконала свій обов'язок за статтею 8 надати їй засоби захисту проти порушення її вітчимою її особистої недоторканності, коли він намагався таємно зафільтрувати її голою в їхній ванній кімнаті, коли їй було 14 років. Вітчим заявниці не міг бути засуджений за дитячу порнографію, оскільки основна умова для застосування цього положення була відсутня, а саме те, щоб відповідне зображення було порнографічним. У цій справі зображення 14-річної дівчини, яка роздягається перед тим, як прийняти душ, за інших обставин у звичайній щоденній ситуації, не могло вважатися порнографічним у значенні ст. 10 а Глави Кримінального кодексу Швеції стосовно дитячої порнографії. Для того, щоб фільм був порнографічним, вітчим повинен був змінити запис, зокрема зробивши так ніби заявниця позувала для нього або іншим чином додати порнографічний контекст [3]. ЄСПЛ констатував наявність порушення прав заявниці через відсутність належного кримінального законодавства Швеції, яке б охоплювало діяння про порушення фізичної та психологічної недоторканності заявниці. За конкретних обставин цієї справи, коли відповідне діяння юридично не охоплювалося положенням про сексуальне домагання і де таємне фільмування загалом не становило злочину, заявниця не мала також доступу до цивільно-правових засобів захисту.

2. Стосовно дітей, які є особливо вразливими, заходи, які застосовуються державою для їх захисту від насильницьких дій, які відносяться до сфери статей 3 та 8, повинні бути дієвими та включати розумні кроки для запобігання жорсткому поводженню, про яке органи влади знали (або повинні були знати), та ефективне попередження таких серйозних порушень особистої

недоторканності. Такі заходи повинні бути спрямовані на забезпечення поваги до людської гідності та захист найкращих інтересів дитини(справи «C.A.S. and C.S. v. Romania», заява № 26692/05; «У проти Словенії», заява № 41107/10). Так, у справі «У проти Словенії» (рішення від 28 травня 2015 року) заявниця у 2001 році, якій тоді було 14 років стала жертвою неодноразового сексуального насильства з боку друга її сім'ї Х. У 2003 році було розпочато слідство за результатами якого національні суди виправдали Х. за всіма обвинуваченнями через не доведення його вини. ЄСПЛ констатував порушення прав заявниці, оскільки існуюче національне законодавство на час здійснення розслідування не враховувало її інтересів. Порушення проявлялися зокрема у приниженні заявниці через її допит як свідка обвинувачення самим підсудним Х., який постійно ставив їй особисті запитання та висловлював сумніви щодо свідчень [4].

Заходи жертв сексуального насильства визначено також в Ланцаротській (ст.31) та Стамбульській конвенції (ст.56), які з-поміж іншого передбачають забезпечення уникнення контакту між жертвами та правопорушниками в приміщеннях суду та правоохоронних органів, де це можливо; надання можливості потерпілим давати свідчення у залі суду без особистої присутності або без присутності ймовірного правопорушника, особливо шляхом використання відповідних комунікаційних технологій.

3. Позитивний обов'язок держави за статтями 3 та 8 щодо забезпечення фізичної недоторканості особи може також поширюватися на питання, які стосуються ефективності кримінального розслідування та можливості отримати відшкодування і компенсацію хоча не існує абсолютного права отримати кримінальне переслідування або засудження будь-якої конкретної особи, якщо не було вчинено умисних чи з необережності помилок під час притягнення до відповідальності тих, хто вчинив кримінальне правопорушення (справи «Содерман проти Швеції», заява № 5786/08; «C.A.S. and C.S. v. Romania», заява № 26692/05; «У проти Словенії», заява № 41107/10). У рішенні ЄСПЛ від 20 березня 2012 року в справі «C.A.S. and C.S. v. Romania» заявник скаржився на

неефективність розслідування та неспроможність правоохоронних органів належно розслідувати та притягнути до відповідальності винних осіб у неодноразовому зґвалтуванні та сексуальному насильстві у віці, коли йому було 7 років. У цій справі ЄСПЛ зауважив, що розслідування не розпочалося негайно. Органам влади знадобилося три тижні з дати подання скарги, щоб призначити медичний огляд жертви і майже два місяці, щоб допитати головного підозрюваного. Розслідування тривало п'ять років, і неодноразові скарги заявників щодо його тривалості були безуспішними. У справі ЄСПЛ слушно наголосив, що розслідування має бути суворим і чутливим до дітей у справі про насильство щодо неповнолітнього. Проте, органи влади не звернули увагу на особливу вразливість молодих людей та особливі психологічні чинники, пов'язані зі справами про насильницьке сексуальне насильство над неповнолітніми, особливості, які могли б пояснити, що жертва вагається як у повідомленні про зловживання, так і в його описах фактів. Відсутність належної відповіді на звинувачення у жорстокому поводженні з дітьми у цій справі викликає сумніви щодо ефективності системи, створеної державою відповідно до її міжнародних зобов'язань, і залишає кримінальне провадження у справі позбавленим сенсу [5]. Як результат ЄСПЛ визнав порушення ст. 3 та ст. 8 Конвенції щодо заявника.

Отже, важливою умовою дотримання прав заявників у справах, пов'язаних із сексуальним насильством є проведення ефективного та незалежного розслідування, яке часто визнається ЄСПЛ таким, що не дотримано правоохоронними органами держав. Розслідування сексуального насильства, особливо щодо дітей потребує невідкладних заходів реагування зі сторони поліції, такі кримінальні провадження мають розглядатися у найкоротші строки. І Стамбульська конвенція (ст. 49), і Ланцаротська конвенція (ст.30) передбачають положення про те, що у кримінальних провадженнях щодо сексуального насильства сторони конвенцій мають забезпечувати, щоб розслідування та судові провадження здійснювалися без неналежних затримок і з урахуванням прав жертви на всіх стадіях кримінального провадження.

Таким чином, проаналізовано основні підходи ЄСПЛ щодо захисту фізичної недоторканості та психологічної недоторканності у справах, пов'язаних із сексуальним насильством. Виділено матеріальну та процесуальну складову, якої дотримується ЄСПЛ під час розгляду зазначеної категорії справ. До матеріальної складової належить з'ясування здатності держави підтримувати та застосовувати дієве кримінальне законодавство, що захищає особу від насильницьких дій з боку інших осіб. Законодавство може складатися із цивільно-правових засобів, які можуть забезпечити достатній захист, шляхом відшкодування шкоди. У питаннях про вчинення сексуального насильства, особливо щодо дітей, держави зобов'язані передбачити дієві механізми для забезпечення поваги до людської гідності та захисту найкращих інтересів дитини. До процесуальної складової належить проведення ефективного розслідування всіх фактів порушення фізичної та психологічної недоторканності особи.

Список використаних джерел:

1. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами та пояснювальна доповідь. Стамбул (Туреччина). 11.05.2011. URL.: <https://rm.coe.int/1680093d9e> (дата звернення: 24.11.2021).

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської конвенції): Закон України від 18.02.2021 № 1256-IX. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1256-20#n17>(дата звернення: 24.11.2021).

3. Содерман проти Швеції: рішення ЄСПЛ від 12 листопада 2013 року (заява № 5786/08). URL.: <http://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-144741> (дата звернення: 24.11.2021).

4. У проти Словенії: рішення ЄСПЛ від 28 травня 2015 року (заява № 41107/10) URL.: <http://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-163045>(дата звернення: 24.11.2021).

5. C.A.S. and C.S. v. Romania: рішення ЄСПЛ від 20 березня 2012 року (заява № 26692/05) URL.: <http://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-109741> (дата звернення: 24.11.2021).

КОНЦЕПЦІЯ «ДОБРОВІЛЬНОЇ ЗГОДИ» У СПРАВАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ СЕКСУАЛЬНИМ НАСИЛЬСТВОМ

Кухарук С.В.

студентка спеціальності «Право»

*Відокремленого структурного підрозділу «Рівненський фаховий коледж
Національного університету біоресурсів і природокористування України»*

Матковська І.Д.

викладачка юридично-соціальних дисциплін

*Відокремленого структурного підрозділу «Рівненський фаховий коледж
Національного університету біоресурсів і природокористування України»*

Анотація. Із набуттям чинності внесених змін до Кримінального та Кримінально процесуального кодексів України у 2019 році постало питання окреслення поняття добровільної згоди для вступу у статевий акт. У роботі висвітлений аналіз використання цього поняття в судовій практиці, а також наведені деякі статистичні дані щодо ставлення українців до так званого «подружнього обов'язку».

Ключові слова: добровільна згода, сексуальне насильство, статевий акт, зґвалтування, жінка.

Поняття добровільної згоди для вступу у статевий акт в українському законодавстві з'явилося зовсім нещодавно – у 2019 році. Для того, щоби краще розуміти контекст, пропонуємо розпочати з аналізу деяких статистичних даних. У 2019 році був опублікований звіт дослідження насильства над жінками в Україні, що було проведене під керівництвом ОБСЄ.

Відповідно до його результатів приблизно 11,25 мільйона жінок пережили якусь із форм сексуального домагання, переслідування, насильства, яке було вчинено інтимним партнером або іншою особою. Кожна десята (!) жінка пережила фізичне та/або сексуальне насильство, вчинене іншою особою,

тобто не їхнім партнером. 7% респонденток стикнулися з сексуальним насильством, вчиненим їхнім партнером. 54% жінок зазнали різні психологічні наслідки через сексуальне домагання, вчинене їхніми партнерами або іншими особами [1].

Завдяки Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» з'явилося розмежування понять «зґвалтування» та «сексуальне насильство». Відповідно зґвалтуванням вважається проникнення в тіло іншої особи без її добровільної згоди. Натомість до поняття сексуального насильства відносять будь-які дії, що не пов'язані з проникненням у тіло іншої особи, але теж були вчинені без добровільної на те згоди потерпілої особи [2]. Наприклад, примушування до перегляду порноматеріалів, демонстрація статевого акту, торкання до оголених інтимних частин тіла тощо.

Як бачимо, обидва поняття чітко розмежовані законодавцем. Однак, незважаючи на це, їх спільною ознакою є відсутність добровільної згоди особи, відносно якої здійснюється сексуальне насильство та/або зґвалтування.

То що ж таке добровільна згода і як зрозуміти, що акт відбувається за спільним бажанням усіх сторін? Приміткою до статті 152 Кримінального кодексу України визначено, що «згода вважається добровільною, якщо вона є результатом вільного волевиявлення особи, з урахуванням супутніх обставин».

Постає питання в тому, яким саме чином ця добровільна згода повинна бути виражена. Після опублікування змін у соцмережах почала поширюватися інформація про нібито обов'язкове підписання документа, який свідчитиме про те, що обидві сторони добровільно надали згоду на статевий акт. Особливо бурхливу реакцію викликали фейки про те, що такі згоди потрібно буде підписувати й подружнім парам, аби хтось з них не міг в майбутньому подати позов до суду, наприклад, про зґвалтування. Насправді підписання своєрідного

«акту добровільної згоди» не є обов'язковим, адже законодавець не встановлює чіткої форми, у якій вона має бути виражена.

Що ж стосується розгляду справ судами про сексуальне насильство, можемо проаналізувати вирок Хмельницького міськрайонного суду Вінницької області у справ № 149/2435/20 від 20.04.2021 (провадження №1-кп/149/44/21). Незважаючи на те, що постраждала сторона вказувала на те, що статевий акт відбувся без надання добровільної згоди, суд визнав, обвинуваченого у вчиненні зґвалтування невинним та дійшов висновку про те, що в цій справі підтверджується добровільна згода постраждалої низкою показів свідків, а також висновками експертів.

У цьому ж вирокі можемо проаналізувати міркування судді щодо добровільної згоди потерпілої особи. Суддя висловлюється щодо того, що законодавчо не встановлене юридичне оформлення добровільної згоди партнера. Наприклад, у письмовій формі чи усній. Якщо ж, припустимо, в усній, то яким чином вона має бути зафіксована (за допомогою аудіо-, відеопристроїв). Як наслідок, суддя каже про те, що партнери мають право самостійно визначити, як ними підтверджуватиметься згода на добровільний вступ у статевий акт. Не зазначається також, чи така згода повинна бути висловлена до чи під час акту.

Суддя робить висновок про те, що, зважаючи на вищевикладені обставини, те, чи був статевий акт добровільним чи ні, визначатиметься лише під час безпосередньо судового розслідування. Ще у вирокі суду можемо прочитати роздуми про те, чи вважатиметься мовчання добровільною згодою, у результаті яких суддя робить висновок про те, що це питання знову ж таки залишатиметься на розгляд суду [3].

Повернімося до статистичних даних. За результатами дослідження, проведеного ОБСЄ, майже п'ята частина жінок віком від 18 до 74 років вважає, що їхні друзі погодилися б з тим, що «дружина повинна займатися сексом зі своїм чоловіком, навіть якщо їй не хочеться цього» [1].

Бачимо, що важливим є питання так званого «подружнього обов'язку», за яким, на жаль, часто може матися на увазі саме сексуальне насильство, яке, як ми бачимо, за статистичними даними, може вчинятися і партнерами, а не лише чужими для постраждалих (якими найчастіше є жінки) особами.

Отже, робимо висновок про те, що проблема є комплексною. Одним з інструментів її вирішення може стати чітке визначення форми, у якій добровільна згода на вступ у статевий акт має виражатися партнерами.

Список використаних джерел:

1. Добробут і безпека жінок. Дослідження насильства над жінками в Україні. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/0/8/440318_0.pdf

2. Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 06.12.2017 № 2227-VIII. URL: <https://cutt.ly/XT1NhhD>

3. Вирок Хмельницького міськрайонного суду Вінницької області у справ № 149/2435/20 від 20.04.2021 (провадження №1-кп/149/44/21). URL: <https://cutt.ly/3T1NQWx>

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДОБРОВІЛЬНОЇ ЗГОДИ, ПОВ'ЯЗАНОЇ З СЕКСУАЛЬНИМ НАСИЛЬСТВОМ

Наталія Куцір

*студентка Інституту права
Львівського державного університету внутрішніх справ*

Анотація. Проаналізовано деякі аспекти добровільної згоди у справах, пов'язаних із сексуальним насильством. З'ясовано, що слід вважати добровільною згодою, а що не варто

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції
«Доказування у справах, пов'язаних з сексуальним насильством» (м. Львів, 01-03 грудня 2021 року)

так розцінювати, а також висвітлено шляхи вирішення даної проблематики в зарубіжних країнах.

Ключові слова: сексуальне насильство, добровільна згода, кримінальна відповідальність, права людини, проникнення.

Активні громадські дискусії навколо проблеми сексуального насильства, які проходять не тільки в Україні, а й у цілому світі, підсилюють твердження про те, що це одна з найжорстокіших форм порушення прав людини.

За цей вид насильства передбачена кримінальна відповідальність у розділі IV Особливої частини Кримінального кодексу України «Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи». Найнебезпечнішим і найбільш вчинюваним кримінальним правопорушенням вважається зґвалтування, зокрема, вчиняється шляхом вагінальним, анальним або оральним проникненням без добровільної згоди [1].

Відповідно до примітки статті 152 КК згода вважається добровільною, якщо вона є результатом вільного волевиявлення особи, з урахуванням супутніх обставин [1]. Враховуючи те, що поняття «супутні обставини» є оціночним, на практиці виникає неоднозначність розуміння добровільної згоди. На перший погляд законодавець дав відповідь що мається на увазі під добровільністю, проте поняття «супутні обставини» не тільки не дає зрозуміти сутність добровільної згоди, а й розмиває весь її зміст.

Встановити наявність або відсутність добровільної згоди в кожному конкретному випадку є важливим моментом, адже її наявність або відсутність може становити чи, навпаки, не становити склад кримінального правопорушення. З цього приводу існує низка рішень ЄСПЛ, зокрема у справі «М.С. проти Болгарії» від 4 грудня 2003 р., в якому наголошувалося, що для кваліфікації вчиненого діяння як зґвалтування принциповим є не стільки застосування сили чи погрози її застосуванням, скільки встановлення відсутності згоди потерпілої особи на статевий контакт [2, с. 13-14].

De lege lata згода особи на сексуальне проникнення в її тіло не може вважатись добровільною, якщо вона була надана, зокрема, під впливом

застосування фізичного насильства, погрози його застосуванням, погрози іншого змісту (наприклад, погрози знищенням чи пошкодженням майна як потерпілої, так й іншої особи, погрози обмеженням прав, свобод чи законних інтересів потерпілої або іншої особи), обману, використання щодо особи її матеріальної чи службової залежності, безпорадного чи уразливого стану [3, с. 121].

Для інкримінування ст. 152 КК (за винятком ч. 4 цієї статті) потрібно встановити, що небажання потерпілої особи на вчинення щодо неї відповідної дії було більш-менш чітко вираженим, явним, переконливим, таким, щоб одна особа зрозуміла, що інша не бажає сексуального проникнення в її тіло.

Може мати місце також ситуація, при якій особа давала добровільну згоду на сексуальні стосунки, але вже після оцінює вчинене і говорить протилежне. В такому разі, незгода після таких стосунків залишається поза увагою, і не інкримінується за статтями 152-154 КК України.

Не вважається добровільною згодою пасивна поведінка особи, за якої остання не виражає явно своє волевиявлення і не чинить опору, а лише замовчує, зокрема через переляк, безвихідну ситуацію, проте партнер розцінює таку поведінку як добровільну згоду. В даному випадку простежується наявність складу кримінального правопорушення, передбаченого відповідними нормами КК.

Не виключені випадки, коли особа добровільно погодилась на статеві зносини, але після їх початку «відкликає» свою згоду (наприклад, через больові відчуття: жінка може страждати на вагінізм – хворобливу чуттєвість в області статевих органів тощо). Якщо жінка з певної причини наполягає на припиненні статевих зносин, розпочатих на добровільних засадах, а чоловік ігнорує таке волевиявлення, то скоєне може бути визнане діями, пов'язаними з вагінальним проникненням і вчиненими без добровільної згоди потерпілої особи, як про це йдеться в ч. 1 ст. 152, а отже, утворювати склад розглядуваного злочину [3, с. 126].

Чітке законодавче регулювання з вищезазначеного питання має Італія. Так, згідно ст. 603 КК Італії, кримінальну відповідальність за сексуальне насильство може нести будь-яка особа, яка шляхом насильства, погрози, обману, зловживання владою або використання умов фізичної або психічної безпорадності іншої особи змусить її вчинити сексуальні дії або терпіти їх [4].

Доцільно також відзначити, що світова практика з цього приводу знаходить доволі цікавий підхід для вирішення цієї проблеми. Так, у Данії запустили мобільний додаток iConsent, що в перекладі на українську означає, - я згоден. Відповідно у цьому додатку можна отримати згоду на інтим протягом 24 годин. Натискання кнопки в iConsent означає згоду на один статевий акт, протягом доби, і воно може бути скасоване в будь-який час. Використання цього додатку полегшує роботу судів та правоохоронних органів під час розслідування та розкриття кримінальних правопорушень у сфері статевої свободи та статевої недоторканості, а також додає впевненості та безпеки партнеру.

З аналізу вітчизняного та зарубіжного законодавства, а також науково обґрунтованих позицій вчених з цієї проблематики, можна констатувати, що питання, пов'язане з «добровільною згодою» є мало врегульованим на законодавчому рівні та потребує сучасних шляхів вирішення, зокрема за прикладом Італії та Данії.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/conv#n976>
2. Дудоров О. О. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (*основні положення кримінально-правової характеристики*) : *практ. порадник*. Северодонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2018. 92 с.
3. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (*науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України*). Київ, 2018. 292 с.

4. Criminal code of Italia. URL: https://www.legislationline.org/download/id/4358/file/Italy_CPC_updated_till_2012_Part_2_it.pdf

СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ СПРАВ ПРО СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО

Марина Лікарчук

*студентка Вінницького педагогічного університету
імені М.Коцюбинського*

***Анотація.** Стаття актуалізує питання складності проведення судово-психологічної експертизи при розслідуванні справ, що стосуються сексуального насильства. Значення судово-психологічної експертизи полягає у правильній кваліфікації злочину та можливості відтворення проведення злочину по суті. Етапи проведення судово-психологічної експертизи відіграють важливу сторону у лояльному виявленні порушень в жертви.*

***Ключові слова:** судова експертиза, сексуальне насильство, кримінальний злочин, розслідування, психічний стан, жертва*

Держава покликана захищати людину від посягання на її права, свободи та інтереси. На це націлені певні галузі права. В останні роки постає досить серйозне питання щодо поширення злочинів проти статевої недоторканості, що не може не хвилювати суспільство. Вразливими категоріями для цих злочинів є жіноча половина населення та діти.

Судово-психологічна експертиза (далі - СПЕ) є однією із найпоширеніших експертиз у даній категорії справ, яка покликана індивідуалізувати покарання і сприяти правильній кваліфікації злочину. Через можливість неочевидної, тобто психологічної, травматизації жертви є вірогідність неправильного визначення дій злочинця, внаслідок чого останній може уникнути покарання за скоєне як частково, так і в повному обсязі. СПЕ призначається для мінімізації допустимості таких випадків [1, с. 15].

СПЕ застосовують при наявності таких підстав: 1) пасивна поведінка жертви; 2) неадекватне ставлення жертви до того, що сталося; 3) заява жертви. Перед застосуванням СПЕ ставиться конкретна ціль визначення психологічного стану потерпілої. Для досягнення цієї цілі особлива увага повинна бути звернена на факти з життя особи та психічних особливостей. Важливим аспектом у цьому є сімейні відносини потерпілого. Джерела цих даних – характеристики та допити людей, що близько знайомі з жертвою. У більшості випадків СПЕ проводиться колегіально, для забезпечення якості. Загальна інструкція проведення СПЕ вміщує в собі такі пункти: 1. Вивчення умов психічного розвитку в дошкільному та шкільному віці. 2. Вивчення основних інтересів, звичок, розваг в період досліджуваних подій, відносин з однолітками протилежної статі, планів на майбутнє. 3. Відтворення разом з потерпілою картини того, що сталося. 4. Вивчення ставлення випробуваної до того, що трапилося, її здатності оцінити те, що відбулося з соціальної, біологічної та морально-етичної сторін [2, с. 74].

Отже, судово-психологічна експертиза – це процесуальна дія, що полягає у дослідженні психічної діяльності людини що не виходить за межі норми, та проводяться за дорученням органу досудового слідства і суду, або ж ініціюється адвокатом. СПЕ уповноважена проводити компетентна особа, що має спеціальні знання в галузі психології і відповідну експертну кваліфікацію. Результати проведеної СПЕ процесуально закріплюються у формі висновку що містять у собі відомості про встановлені факти, відповідно до поставлених запитань, або ж додаткові обставини, які не були сформульовані замовником, але мають суттєве значення для кваліфікації протиправного діяння. Такий експертний висновок є самостійним засобом доказування у провадженні [3, с. 201].

Як висновок, можна стверджувати, що судово-психологічна експертиза є надзвичайно вагомим доказом, що сприяє законно-правильному вирішенню справи. Важливість даної процедури є очевидною, і це підтверджує кількість

вирішених справ у даній темі. Тому держава повинна сприяти розвитку інституту СПЕ та покращенню процедури.

Список використаних джерел:

1. Аветіс'янц О. С. Судово-психологічна експертиза у справах проти статевої недоторканності і фактам сексуального насильства. // Проблеми і тенденції розвитку сучасного публічного та приватного права : матеріали всеукраїнської студентської наук. конф., 26 квітня 2013 р., м. Дніпропетровськ. Д. : НГУ, 2013. С. 72–78.

2. Александренко О.В. Сучасні можливості судових експертиз і напрями використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних з домашнім насильством. Теорія і практика судової експертизи і криміналістики: матеріали III-ої Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 27 лютого 2020 року).

3. Основи загальної та юридичної психології: Курс лекцій. Навч. посібн. / Н.Р. Бобечко, В.П. Бойко, І.В. Жолнович, І.І. Когутич; ред. В.Т. Нора. –К.: Алетра; 2016. –224 с.

СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО ЩОДО ДІТЕЙ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ: ОСОБЛИВОСТІ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА ДОКАЗУВАННЯ

Іпатенко Олена Вікторівна

*Заступниця директора Регіонального центру з надання
безоплатної вторинної правової допомоги у Херсонській області*

Анотація. Пандемія COVID-19 закриває кордони, але розширює онлайн-активність. Діти багато часу проводять в Інтернеті та здебільшого не задумуються над тим, що можуть не тільки цікаво провести час, а й стати жертвами сексуального насильства в онлайн-просторі. Ідентифікація та якісне розслідування таких злочинів має свою специфіку та залежить від низки факторів, починаючи від змін до законодавчої бази і закінчуючи володінням спеціальними знаннями та навичками. Тільки комплексний та всебічний підхід з застосуванням міжнародних стандартів та урахуванням забезпечення якнайкращих

інтересів дитини може забезпечити належний рівень протидії онлайн-насильству сексуального характеру щодо дітей.

***Ключові слова.** Діти, сексуальне насильство, мережа Інтернет, міжнародні нормативно-правові акти, ідентифікація жертви сексуального онлайн-насильства, забезпечення найкращих інтересів дитини, міждержавна взаємодія.*

На сьогоднішній день складно уявити світ сучасної дитини без Інтернету. Дистанційне навчання в умовах пандемії COVID-19, пошукові сайти, соцмережі тощо дають величезні можливості для саморозвитку та розваг. Але поряд з цим Всесвітня павутина приховує багато потенційних небезпек, які у той чи інший час та за сприятливих для цього обставин можуть стати цілком реальними. Однією з таких загроз у віртуальному світі для дитини є сексуальне насильство.

Ключовими міжнародними нормативно-правовими актами у сфері захисту дітей від сексуального насильства та сексуальної експлуатації в Інтернеті є: Конвенція ООН про права дитини від 20.12.1989 [1] (ратифікована Україною 27.02.1991) та Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії від 01.01.2000) [2] (ратифікований Україною 03.04.2003); Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротська конвенція) від 25.10.2007 [3] (ратифікована Україною 20.06.2012); Конвенція про кіберзлочинність (Будапештська конвенція) від 23.11.2001 [4], (ратифікована Україною 07.09.2005 із застереженнями і заявами).

Сексуальне насильство в Інтернеті, як правило, не обмежується територією однієї конкретної країни і потребує злагоджених дій компетентних органів інших держав. Тому надважливо впроваджувати норми ратифікованих міжнародних правових актів у національне законодавство, конкретизуючи їх. Це забезпечить ефективне застосування міжнародних стандартів щодо ідентифікації та розслідування вказаної групи злочинів, а також сприятиме

дієвому міжнародному співробітництву, пов'язаному із збиранням електронних доказів та встановленням винних осіб.

Верховною Радою 18.02.2021 прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства» [5] (далі - Закон), яким внесено ряд змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України, законів «Про охорону дитинства» та «Про захист суспільної моралі».

Вказаним Законом, серед іншого, доповнено Кримінальний кодекс України [6] (далі – КК України) статтями 156 (домагання дитини для сексуальних цілей), 301¹ (одержання доступу до дитячої порнографії, її придбання, зберігання, ввезення, перевезення чи інше переміщення, виготовлення, збут і розповсюдження), 301 (проведення видовищного заходу сексуального характеру за участю неповнолітньої особи), а також внесено зміни у статтю 155 (вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку).

Аналізуючи вищевказані норми КК України, можна виділити наступні діяння, пов'язані з сексуальним насильством та сексуальною експлуатацією дітей в мережі Інтернет, які є кримінально карними:

- пропозиція зустрічі, зроблена повнолітньою особою з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, особі, яка не досягла шістнадцятирічного віку / малолітній особі, з метою вчинення стосовно неї будь-яких дій сексуального характеру або розпусних дій;

- пропозиція зустрічі, зроблена повнолітньою особою з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, неповнолітній / малолітній особі з метою втягнення її у виготовлення дитячої порнографії;

- умисне одержання доступу до дитячої порнографії з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем чи технологій;

- виготовлення, розповсюдження, збут дитячої порнографії;

- примушування неповнолітньої / малолітньої особи до участі у створенні дитячої порнографії;
- проведення видовищного заходу сексуального характеру з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, у якому задіяно неповнолітню особу;
- відвідування видовищного заходу сексуального характеру з метою його перегляду з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, у якому завідомо для відвідувача задіяно малолітню / неповнолітню особу;
- втягнення неповнолітньої / малолітньої особи до участі у видовищному заході сексуального характеру, що проходить з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, або ж примушування до участі у такому заході з використанням обману, шантажу, уразливого стану особи або із застосуванням чи погрозою застосування насильства.

Розслідування та розгляд судами кримінальних правопорушень щодо сексуального насильства стосовно дітей в мережі Інтернет має свою специфіку та особливості.

Першочерговим є встановлення події злочину та ідентифікація потерпілої особи, адже нерідко факти сексуального насильства стосовно дітей замовчуються як самими дітьми, так і батьками, які не воліють повідомляти про такі випадки з різних причин, серед яких страх осуду, дискримінаційних проявів, сором тощо.

За даними Аналітичного звіту за результатами кількісного дослідження на тему: «Сексуальне насильство над дітьми та сексуальна експлуатація дітей в Інтернеті в Україні», проведеного МБО «Служба порятунку дітей» у партнерстві із Уповноваженим Президента з прав дитини у 2020 році, серед усіх дітей, що зустрілись хоча б з однією із ситуацій сексуального насильства чи сексуальної експлуатації за останній рік, всього четверть готова розказати дорослим про те, що з ними трапилось. 20% дітей готові розказати про це

батькам, 5% - дорослому, з яким є довірливі стосунки, близько 1 - 2% - вчителю або психологу [7].

Статтею 30 Закону України «Про охорону дитинства» визначено заходи щодо порядку виявлення ознак сексуального насильства, проведення опитування постраждалої дитини за дружньою до неї методикою [8]. Прикладом може слугувати проєкт Barnabus, який наразі пілотується в Україні [9].

Також не можна оминати увагою той факт, що відповідним компетентним інституціям надано можливість ідентифікувати жертв злочинів та збирати докази, зокрема, електронні, шляхом вивчення матеріалів дитячої порнографії, у тому числі фотографій та аудіовізуальних записів, переданих або наданих шляхом використання інформаційно-комунікаційних технологій. Враховуючи положення частини шостої статті 301¹ КК України особа, яка умисно одержала доступ до дитячої порнографії з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем чи технологій з метою виконання покладених на неї повноважень на підставах і в порядку, передбачених законодавством, не підлягає кримінальній відповідальності за вказані діяння.

Водночас проведення розслідування та кримінального провадження має забезпечуватися в найкращих інтересах дитини та з повагою до її прав. Положеннями КПК України визначено, що кримінальне провадження щодо кримінального правопорушення, вчиненого стосовно малолітньої або неповнолітньої особи, має бути здійснено невідкладно і розглянуто в суді першочергово, а також визначено додаткові гарантії врахування найкращих інтересів дитини під час проведення допиту, а саме, у разі якщо вік особи не встановлено, але є підстави вважати, що особа є малолітньою або неповнолітньою, до встановлення віку такої особи її допит проводиться за правилами, передбаченими для допиту малолітньої або неповнолітньої особи.

Крім того, для якісного розслідування кримінальних проваджень даної категорії та здобуття доказів надважливим є отримання кваліфікованих знань та практичних навичок з розслідування кіберзлочинів. До прикладу, в Україні

впроваджується регіональний проєкт «Покладемо край сексуальній експлуатації та насильству над дітьми в Інтернеті в Європі» (EndOCSEA@Europe), який підтримує впровадження відповідних міжнародних та європейських стандартів щодо захисту дітей від сексуального насильства та в рамках якого проводяться навчання і надається підтримка практикуючим працівникам, задіяним в сфері захисту дітей від насильства в Інтернеті [10].

Отже, ідентифікація та доказування фактів сексуального насильства щодо дітей в Інтернеті мають свої особливості та специфіку. Для належного реагування на випадки онлайн-насильства сексуального характеру щодо дітей в Україні має застосовуватися комплексний та всебічний підхід з урахуванням забезпечення найкращих інтересів дитини, який включає насамперед такі складові, як конкретизація у законодавстві України положень ключових міжнародних нормативних актів у вказаній сфері, організація дієвої міжвідомчої та міждержавної взаємодії, оволодіння компетентними органами спеціальними знаннями та навичками з урахуванням передового міжнародного досвіду.

Список використаних джерел:

1. Про права дитини: Конвенція від 20.12.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 25.11.2021).
2. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії від 01.01.2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_b09 (дата звернення 25.11.2021).
3. Про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства: Конвенція Ради Європи від 25.10.2007. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927 (дата звернення 25.11.2021).
4. Про кіберзлочинність: Конвенція від 23.11.2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575 (дата звернення 25.11.2021).
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства: Закон України від 18.02.2021 №1256-

IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1256-20> (дата звернення: 25.11.2021).

6. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 №2341-III. Дата оновлення: 04.10.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 25.11.2021).

7. Аналітичний звіт за результатами кількісного дослідження на тему: «Сексуальне насильство над дітьми та сексуальна експлуатація дітей в Інтернеті в Україні». URL: <https://drive.google.com/file/d/1qPWJZ140hv24dZJcSlmJv7/yVwbrMVIEK/view> (дата звернення:25.11.2021).

8. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 №2402-III. Дата оновлення: 17.03.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (дата звернення 25.11.2021).

9. Захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства. Техніко-економічне обґрунтування тестування моделі Barnabus в Україні. URL: <https://www.rm.coe.int/cvavgu-jan2018-5-ua-web/16807874dc> (дата звернення: 25.11.2021).

10. End Online Child Sexual Exploitation and Abuse@Europe (EndOCSEA@Europe). URL: <https://www.coe.int/en/web/cybercrime/endocsea-europe> (дата звернення 25.11.2021)

11. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 №4651-VI. Дата оновлення: 04.10.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 25.11.2021).

**СТАНДАРТИ ДОКАЗУВАННЯ У СПРАВАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ
СЕКСУАЛЬНИМ НАСИЛЬСТВОМ У ПРАКТИЦІ ЄСПЛ І
НАЦІОНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ**

Юлія Нікітіна

студентка 4 курсу

Львівського державного університету внутрішніх справ

Анотація: У роботі досліджено стандарти доказування у кримінальних провадженнях за вітчизняним законодавством та практикою ЄСПЛ. Розглянуто статистичні дані, щодо кримінальних правопорушень пов'язаних із сексуальним насильством та зроблено висновок, що таке насильство характеризується високою латентністю. Наведено правові позиції ЄСПЛ щодо тлумачення стандартів доказування: обґрунтована підозра, достатня підстава, переконання за більшої вірогідності, вагоме переконання, поза розумним сумнівом.

Ключові слова: стандарти доказування, обґрунтована підозра, переконання за більшої вірогідності, достатня підстава, вагоме переконання, поза розумним сумнівом.

Доказування є дуже важливим засобом досягти справедливості розгляду справ. Процес доказування допомагає з'ясувати обставини кримінального правопорушення, встановити істину у кримінальному провадженні, призначити справедливе покарання винному. Варто зазначити, що актуальність даної теми зумовлена тим, що сьогодні у доктрині кримінального процесуального права України не існує єдиного підходу до розуміння поняття стандартів доказування, їхнього змісту, мети запровадження, видів та системи. Тому виникає необхідність провести наукове дослідження стандартів доказування у кримінальному провадженні, а також проаналізувати правові позиції ЄСПЛ, які дадуть змогу удосконалити відповідні стандарти у національному законодавстві. Зауважу, що аналіз стандартів доказування доцільно провести в аспекті справ сексуального насильства, адже кримінальні правопорушення в даній сфері є досить розповсюдженими та вимагають ретельного розслідування.

Для початку розглянемо статистичні дані, щодо кримінальних правопорушень у сфері сексуального насильства. Згідно з єдиним звітом про

осіб, які вчинили кримінальні правопорушення Офісу Генеральної прокуратури у 2019 році було виявлено 307 осіб, які вчинили кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості. З них 205 осіб вчинили зґвалтування (стаття 152 КК України), 23 особи – сексуальне насильство (стаття 153 КК України), 68 осіб вчинили розбещення неповнолітніх (стаття 156 КК України), 20 осіб вчинили інші кримінальні правопорушення у цій сфері [1]. У 2020 році виявлено – 342 осіб, з них 237 осіб вчинили зґвалтування, 41 – сексуальне насильство, 45 – розбещення неповнолітніх, 25 – інші правопорушення [2]. За січень-жовтень 2021 року виявлено – 421 осіб, з них 134 осіб вчинили зґвалтування, 27 – сексуальне насильство, 61 – розбещення неповнолітніх, 38 – інші правопорушення [3].

Отже, проаналізувавши статистику бачимо, що офіційні дані зареєстрованих кримінальних правопорушень не відповідають реальному стану речей щодо вчинення сексуального насильства, зважаючи на постійні повідомлення про їх вчинення з боку засобів масової інформації та громадських організацій, що свідчить про високу латентність у цій сфері, і як наслідок істотні труднощі із запобіганням цьому насильству.

Таким чином важливу роль у запобіганні сексуальному насильству відіграють належні стандарти доказування. Водночас вітчизняне законодавство не визначає такого поняття, а в доктрині не існує єдності думок щодо його тлумачення. Наприклад, Б. П. Ратушна вважає, що стандарти доказування - це певна умовна межа, за якою кількісна характеристика знань, отриманих судом у процесі розгляду справи, переходить у таку їх якість, що дає підстави суду ухвалити правосудне, на його думку, рішення [4, с. 55–56].

Так, Х.Р. Слюсарчук під стандартами доказування у кримінальному провадженні розуміє закріплені у кримінальному процесуальному законодавстві та правових позиціях вищих судових інстанцій правила, що охоплюють кількісну та якісну складову доказування, виконання яких стороною обвинувачення (в окремих випадках, – також стороною захисту) забезпечує рівень переконання (переконаності), придатний для ухвалення

процесуальних рішень, що обмежують права та свободи особи у кримінальному провадженні [5, с.7].

Деякі науковці вважають, що стандарти доказування – це свого роду межі доказування і ототожнюють ці поняття. Я вважаю, що їх не варто трактувати однаково, адже стандарти доказування як на мене ширше за змістом поняття і включає в себе межі доказування.

Я вважаю, що під стандартами доказування варто розуміти певні правила, яких потрібно дотримуватися під час процесу доказування щоб забезпечити справедливість процесу, рівність та змагальність сторін.

Аналізуючи КПК України можна виділити такі стандарти доказування, які використовую в Україні: стандарт доказування «обґрунтована підозра»; стандарт доказування «достатня підстава» («ймовірна причина»); стандарт доказування «переконавання за більшої вірогідності»; стандарт доказування «вагоме переконавання»; стандарт доказування «поза розумним сумнівом» [5, с. 99].

Проаналізуємо кожен стандарт, щоб зрозуміти їх сутність, особливості та різницю одне від одного. У національному кримінальному процесуальному законодавстві відсутня дефініція «**обґрунтована підозра**». Національні суди при вирішенні питань, що стосується «обґрунтованої підозри» зазвичай посилаються на рішення ЄСПЛ. Наприклад, у Новоукраїнському районному суді Кіровоградської області було розглянуто справу відносно особи, яка перебувала за місцем свого постійного в стані алкогольного сп'яніння. Після розпиття спиртних напоїв в особи, виник раптовий злочинний умисел, спрямований на задоволення статевої пристрасті природним способом зі своєю матір'ю. Будучи фізично сильнішим, застосовуючи фізичну силу вчинив дії сексуального характеру, пов'язані із вагінальним проникненням в тіло матері, з використанням свого статевого органу, без добровільної згоди жертви, тобто зґвалтував її [6]. Кримінального правопорушника було засуджено за ч. 2 ст. 152 Кримінально кодексу України. У рішенні суддя зазначає, що під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під

вартою, встановлено, що надані сторонами кримінального провадження докази доводять обставини, які свідчать про обґрунтоване застосування саме такого виду запобіжного заходу. Суддя посилається на п. 28 рішення «Плешков проти України» (заява № 37789/05) ЄСПЛ де зазначено, що обґрунтована підозра у тому, що особа вчинила тяжкий злочин, може на початку слугувати підставою для взяття її під варту. Крім того, необхідність забезпечення належного здійснення провадження, зокрема, отримання доказів від свідків є належною підставою для первинного взяття під варту. Така позиція ЄСПЛ узгоджується з положеннями національного законодавства, зокрема ст. 177, 183 КПК України [6].

Деколи національні суди посилаються на п. 175 рішення у справі «Нечипорук і Йонкало проти України», де зазначено, що термін «обґрунтована підозра» означає, що існують факти або інформація, які можуть переконати об'єктивного спостерігача в тому, що особа, про яку йдеться, могла вчинити правопорушення [7].

Другим не менш важливим стандартом є **«достатня підстава» («ймовірна причина»)**. У кримінальному процесі України стандарт доказування «достатня підстава» отримав досить значну сферу застосування. Так, варто погодитись із висловленою у науковій літературі думкою про те, що складність використання цього стандарту полягає у розмаїтті ситуацій, у яких КПК зобов'язує прокурора, слідчого та/або суддю враховувати достатність підстав для прийняття рішень у кримінальному провадженні [8, с. 11]. Зокрема, згідно з КПК України наявність «достатньої підстави» необхідно встановити для прийняття рішення: про відмову у визнанні особи потерпілою (ч. 5 ст. 55 КПК); про виклик особи (ст. 134 КПК); при вирішенні питання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом (ст. 152 КПК); про відсторонення особи від посади (ст. 157 КПК) тощо [5, с. 139]. Слід також зауважити, що стандарт доказування «достатня підстава» знайшов своє вираження й у практиці Європейського суду з прав людини як «відповідні і достатні підстави», однак він є досить обмеженим у практиці суду.

У рішенні по справа «Ара Арутюнян проти Вірменії» зазначено, що до «відповідних і достатніх підстав» належать ризик переховування від правосуддя, ризик здійснення тиску на свідків чи спотворення доказів, ризик змови, ризик вчинення іншого кримінального правопорушення, ризик спричинення громадського заворушень чи необхідність захисту прав затриманої особи [9].

Наступним розглянемо стандарт доказування **«переконання за більшої вірогідності»**. Відповідний стандарт доказування не отримав законодавчого (нормативного) закріплення у чинному КПК України. Даний стандарт застосовується ЄСПЛ, наприклад під час оцінки доказів застосовано у рішенні ЄСПЛ від 15.11.2007р. у справі «Бендерський проти України», в якому суд оцінюючи фактичні обставини справи звертаючись до балансу вірогідностей вирішуючи спір виходив з того, що факти встановлені у експертному висновку, є більш вірогідним за інші докази. Отже, бачимо, що стандарт доказування «переконання за більшої вірогідності» - це коли певні фактичні дані є більш вірогідними за інші докази по справі.

Стандарт доказування «вагоме переконання» означає таку вірогідність стверджувальної обставини, яка є вищою, ніж переконання за більшою вірогідністю, але є недостатньою для переконання поза розумним сумнівом [5, с. 151]. Якщо даний стандарт порівнювати з попереднім, то «переконання за більшої вірогідності» можна визначити фразою більш вірогідно, ніж будь-що, а що стосується «вагомого переконання», то він означає, що певні докази є достатньо вірогідними для прийняття рішення. Даний стандарт теж на жаль не закріплений у нашому законодавстві. Як на мене стандарт доказування **«поза розумним сумнівом»** є найбільш поширеним та застосовним. Так як поняття цього стандарту теж не закріплено у законодавстві. Звернемось до практики ЄСПЛ.

Для прикладу, у справі «У. проти Словенії» йдеться про, що у 2001 році заявниця, якій тоді було 14 років, стала, як вона стверджувала, жертвою неодноразового сексуального насильства з боку друга її сім'ї, Х. У зв'язку із

заявою матері про порушення кримінальної справи, у 2003 році було розпочато слідчі дії, а у 2007 році – кримінальне провадження щодо Х. У 2009 році, провівши загалом 12 судових засідань, національні суди виправдали Х за всіма обвинуваченнями на тій підставі, що деякі з тверджень заявниці стосовно фізичного стану Х були спростовані експертом, що унеможливило, на думку національних судів, довести вину Х поза розумним сумнівом. Скарга прокурора на це судове рішення була відхилена у 2010 році, і так само через кілька місяців після цього було відхилено й клопотання заявниці до Генерального прокурора про захист законності [10].

Суд не погодився із висновком національного суду, адже вважає, що допит заявниці розтягнувся на чотири судових засідання, які проводилися протягом семи місяців, тобто протягом тривалого періоду, що само по собі було підставою для занепокоєння, особливо з огляду на відсутність якихось очевидних причин для тривалих інтервалів між судовими засіданнями. До того ж, під час двох з цих судових засідань підсудний Х особисто допитував заявницю як свідка обвинувачення, постійно ставлячи під сумнів достовірність її відповідей і ставлячи їй питання особистого характеру. На думку Суду, ці запитання мали на меті не тільки підірвати довіру до заявниці, але також принизити її.

Тому суд вважає, що було порушено правила допиту заявниці, і тому ми не можемо говорити у даній справі про неможливість довести вину Х поза розумним сумнівом.

Бачимо, що стандарти доказування є дуже важливими, адже завдяки їм ми можемо досягти справедливого розгляду справи. Нажаль законодавець мало уваги приділяє стандартам, адже вони досі не знайшли свого законодавчого закріплення.

Список використаних джерел:

1. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за 2019 рік: Офіс генеральної прокуратури URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?dir_id=114369&libid=100820&c=edit&_c=fo#

2. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за 2020 рік: Офіс генеральної прокуратури URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?dir_id=114369&libid=100820&c=edit&_c=fo#

3. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за 2021 рік: Офіс генеральної прокуратури URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?dir_id=114369&libid=100820&c=edit&_c=fo#

4. Ратушна Б. П. Належне доказування у судовому правозастосуванні України в світлі практики Європейського суду з прав людини (загальнотеоретичне дослідження) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2014. 208 с.

5. Слюсарчук Х.Р. Стандарти доказування у кримінальному провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2017. 24 с.

6. Рішення Новоукраїнського районного суду Кіровоградської області від 29.07.2021 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98665955>

7. Рішення Європейського суду з прав людини Нечипорук і Йонкало проти України від від 21.04.2011 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_683#Text

8. Настільна книга професійного судді (кримінальне провадження) / Н. О. Марчук, В. В. Касько, Р. О. Куйбіда, М. І. Хавронюк та ін. Київ : «АртДизайн», 2015. 248 с.

9. Справа «Ара Арутюнян проти Вірменії» : Рішення Європейського суду з прав людини у справі (заява № 629/11) від 20.10.2016 URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-167561> > accessed 01.05.2019, para 50.

10. Справа «У. проти Словенії»: Рішення Європейського суду з прав людини у справі (заява 41107/10) від 28 травня 2015 року. URL: <https://precedent.in.ua/2015/12/16/y-protyv-slovenyy-narushenye-prava-na-l-2/>

**КЛОПОТАННЯ ПРОКУРОРА ПРО ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВОЇ
МЕДИКО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ СТАТЕВОЇ ЗРІЛОСТІ
НЕПОВНОЛІТНЬОЇ ОСОБИ У СПРАВАХ ПРО РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА
НЕПОВНОЛІТНЬОЇ ОСОБИ НА ШЛЮБ**

Ігор Озерський

*доктор юридичних наук, професор,
академік НАНВО України,
професор кафедри цивільного та кримінального права і процесу
Чорноморського національного університету імені Петра Могили*

Анотація: У представленій науковій праці розглядається проблема співвідношення реалізації права неповнолітньої особи на шлюб та вчинення стосовно неї статевого злочину. У контексті означеного окреслено роль прокурора у викритті справжнього мотиву реалізації права на шлюб та приховування злочину проти статевої недоторканості неповнолітньої особи.

Ключові слова: прокурор, суд, шлюб, судова медико-психологічна експертиза, статева зрілість, неповнолітня особа.

Згідно ст. 3 Конституції України (1996 р.) людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Суспільно-небезпечні діяння спрямовані проти статевої недоторканності особи є посяганнями на особистість і пов'язані з грубими порушеннями норм суспільної моралі, а відтак є кримінально-карними. Злочини проти статевої недоторканності особи характеризуються аморальністю та цинічністю дій винуватих осіб, принижують честь і гідність потерпілого (ої) та можуть завдати значної шкоди її фізіологічному чи психологічному здоров'ю.

Прикро, але до цього часу трапляються випадки прийняття судами неправосудних рішень, адже на основі аналізу 200 судових справ щодо реалізації права неповнолітньої особи на шлюб, у жодному випадку попри вимоги чинного законодавства та рекомендації зазначених в Постановках Пленуму Верховного Суду України, правових позиціях Верховного Суду не було належно забезпечено дослідження всіх обставин справи, зважаючи на вік

заявника та заінтересованої особи (передбаченого повнолітнього чоловіка чи дружини). Право на шлюб згідно з ч. 2 ст. 23 Сімейного кодексу України (далі – СК України) може бути надане за рішенням суду в порядку окремого провадження особі, яка досягла 16 років, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам.

Варто зазначити, що рішення суду, яким неповнолітній особі надано право на шлюб, є підставою для реєстрації шлюбу в органах ДРАЦС, після чого така особа набуває повної цивільної дієздатності (ч. 2 ст. 34 ЦК України). Слід зауважити, що суд лише надає право на шлюб, а не знижує межу шлюбного віку, однак цього достатньо, щоб подружжя надалі проживало разом без реєстрації шлюбу в органах ДРАЦС, оскільки це не заборонено законом. Виходить, що неповнолітня особа на основі судового рішення фактично визнана статево зрілою, а тому може знехтувати офіційною реєстрацією шлюбу, адже для створення сім'ї їй достатньо: спільно проживати з передбаченим чоловіком чи жінкою, вести з ним спільний побут та мати взаємні права і обов'язки (п.п. 2, 4 ст. 3, п. 2 ст. 9 та ст. 10 СК України). Іншими словами, перебувати у так званому «цивільному шлюбі».

Проблема полягає в тому, що суд ніби захищаючи неповнолітню особу, надаючи їй дозвіл на реєстрацію шлюбу, приховує (навіть неумисно) інше кримінальне правопорушення, передбачене ст. 155 Кримінального кодексу України. Слід зауважити, що особи як жіночої, так і чоловічої статі віком до 14 років вважаються такими, що не досягли статевої зрілості. Натомість встановлення статевої зрілості щодо осіб віком з 14 до 18 років проводиться обов'язково [1]. Згідно з ч. 1 ст. 22 Сімейного кодексу України шлюбний вік для жінки та чоловіка встановлено у 18 років, зважаючи, що у цьому віці гармонійно поєднується як фізіологічна, так і психологічна (інтелектуальна) статева зрілість особи. Тому питання щодо досягнення статевої зрілості у віці з 16 років і до шлюбного віку має теж вирішуватись на підставі висновку судово-медичної експертизи, а не на основі довідки лікаря-гінеколога, що досить часто

є єдиним, окрім «інтересу неповнолітньої», аргументом для суду у винесенні позитивного рішення про надання права на шлюб.

Відомо, що довідка лікаря-гінеколога лише містить інформацію про термін вагітності неповнолітньої та її облік у жіночій консультації, а щодо неповнолітнього – тут взагалі судове рішення приймається без будь-яких медико-психологічних обстежень. А тому судді повинні призначати навіть під час розгляду справи про надання неповнолітній особі права на шлюб судово-медичну експертизу, зважаючи на підпункти 2.1.2, 2.13.2 «Правил проведення судово-медичних експертиз (обстежень) з приводу статевих станів» (1995 р.), згідно з якими стан статевої зрілості у жінок включає закінчення формування організму, коли статеве життя, запліднення, вагітність, пологи та годування дитини є нормальною функцією і не призводять до розладу здоров'я. Натомість статеві зрілість в осіб чоловічої статі характеризується станом загального фізичного розвитку та формуванням статевих залоз, за якого статеве життя є фізіологічно нормальною функцією, не викликає розладу здоров'я і не завдає шкоди подальшому розвитку організму [2].

Вважаємо, що для визначення статевої зрілості неповнолітньої особи, окрім медичної, необхідно призначати і психологічну експертизу для належного, об'єктивного дослідження обставин справи щодо реалізації права неповнолітньої особи на шлюб. Психологічну експертизу призначають, як правило, коли психологічна складова має важливе правове значення, є істотною обставиною під час розгляду цивільних справ, що обумовлюється великою кількістю оціночних правових норм у Сімейному кодексі України, яким притаманний психологічний зміст, зокрема: «взаємини», «стан», «не усвідомлювала сповна значення своїх дій і (або) не могла керувати ними», «духовний розвиток», «умови виховання», «ставлення до дитини», «думка дитини», «сімейні відносини», «вікові особливості», «поведінка неповнолітньої особи», «бажання дитини», «психологічний тиск», «честь неповнолітньої особи», «інтереси дитини (неповнолітньої)», «духовний розвиток», тощо [3].

Відтак, необхідно призначати комплексну судову медико-психологічну експертизу, за результатами якої можна констатувати досягнення неповнолітньою особою статевої зрілості. При чому якщо хоча б одна з експертиз (психологічна чи медична) надасть негативний висновок щодо статевої зрілості, то це має бути підставою для скерування справи в органи внутрішніх справ, оскільки тут вбачаються ознаки статевого злочину, передбаченого ч. 1 ст. 155 КК України. Суспільна небезпечність цього злочину полягає в тому, що він посягає на нормальний моральний і фізичний розвиток неповнолітніх, їх статево недоторканість. Потерпілим може бути особа жіночої або чоловічої статі, яка не досягла шістнадцяти років, попри те, що тут, на нашу думку, все ж таки має значення не вік, а статева зрілість особи. Тому визначальною ознакою для потерпілої особи слід вважати, окрім недосягнення шістнадцятиріччя, ще й недосягнення нею статевої зрілості, оскільки за психологічними та за медичними параметрами шістнадцятирічна особа може бути статево незрілою та відповідати віку значно меншого за біологічний (документальний).

Відповідно до ч. 5 ст. 103 ЦПК України, прокурор має право подати суду питання, на які потрібна відповідь експерта, та прохати суд провести експертизу у відповідній установі. Більш того, прокурор може доручити її проведення конкретному експерту (спеціалісту) – психологу (ст. 106 ЦПК України). Класифікація правових норм за істотними психологічними ознаками дозволяє виділити кілька видів судово-психологічної експертизи в сімейних справах: психологічна експертиза нездатності повною мірою усвідомлювати значення своїх дій і (або) керувати ними; психологічна експертиза спілкування й взаємодії в сім'ї; психологічна експертиза міжособистісних стосунків і психологічної сумісності тощо [3]. Отож, якщо прокурор буде проінформований працівником ДРАЦС чи іншою зацікавленою особою про розгляд в суді справи про надання неповнолітній особі права на шлюб, то він має право у порядку представництва заявляти (клопотати) про призначення медико-психологічної експертизи (п. 3 ч. 1 ст. 43, ст. 105 ЦПК України) чи

подати до суду висновок експерта, складений на його замовлення (ст. 106 ЦПК України) у частині визначення фізіологічної та інтелектуальної (психологічної) статевої зрілості неповнолітньої особи, а також її мотивацію на створення сім'ї. Суд у разі задоволення такого клопотання чи заяви прокурора призначає медико-психологічну експертизу (ст. 105 ЦПК України). У разі відмови суду задовольнити таке клопотання з подальшим ухваленням рішення на користь надання неповнолітній особі права на шлюб, прокурор має право його оскаржити в апеляційному порядку. Для самого суду висновок такої експертизи послужить підґрунтям для встановлення факту про відповідність такого права інтересам заявника (ч. 2 ст. 23 СК України).

Слід зауважити, що психологічна експертиза статевої зрілості неповнолітньої особи може вимагатись прокурором не лише в межах судового процесу в цивільних чи кримінальних провадженнях, а й поза ним, наприклад, коли працівник органу ДРАЦС офіційно повідомляє в органи прокуратури, що заяву на реєстрацію шлюбу подають майбутні подружжя, серед яких один з передбачених наречених є малолітнім (неповнолітнім), чи коли в рішенні суду, що подається разом із заявою про шлюб, відсутні дані про проведення відповідних експертиз та їх результати. Таку позицію займає і законодавець, оскільки в ч. 1 ст. 108 ЦПК України вписано, що експертиза може проводитися і поза судом, якщо це потрібно у зв'язку з характером досліджень. Відповідно до ч. 5 ст. 102 ЦПК України, експертиза проводиться письмово у формі мотивованого висновку, який приєднується до справи. Право на позасудове призначення прокурором експертизи шляхом залучення відповідних спеціалістів (*у нашому разі – психологів та лікарів*), також передбачено ч. 2 ст. 26 Закону України «Про прокуратуру» (2014 р.) у зв'язку з необхідністю належного реагування на відомості про можливі порушення законодавства, що містяться у скаргах, зверненнях чи будь-яких інших джерелах.

Безумовно, що допомога спеціаліста-психолога знадобиться й під час дослідження умов життя та виховання неповнолітнього, адже саме психолог завдяки психологічним знанням може з'ясувати: обстановку (психологічну

атмосферу) в сім'ї, його виховання; взаємини між дорослими членами сім'ї та дорослими і дітьми; ставлення батьків до виховання неповнолітнього; моральні умови сім'ї; обстановку (психологічну атмосферу) в школі чи іншому навчальному закладі або на виробництві, де навчається чи працює неповнолітній; ставлення неповнолітнього до навчання чи роботи; взаємини з вихователем, учителем, однолітками; зв'язки і поведінку неповнолітнього поза домом, навчальним закладом та роботою. Таким чином, у кожному випадку розгляду справи суддею щодо надання неповнолітній особі права на шлюб необхідно: залучити спеціаліста-психолога чи консультанта для попередньої співбесіди з неповнолітньою особою для з'ясування істинного інтересу та намірів створити сім'ю; призначити комплексну медико-психологічну експертизу встановлення фізіологічної та інтелектуальної (духовної) статевої зрілості неповнолітньої особи; залучити до справи спеціаліста-педагога чи викликати (якщо неповнолітня навчається) представника закладу освіти (бажано класного керівника, куратора чи іншу особу, що безпосередньо спілкується з неповнолітньою особою); представників органів ДРАЦС; батьків.

Список використаних джерел:

1. Правила проведення судово-медичних експертиз (обстежень) з приводу статевих станів в бюро судово-медичної експертизи : наказ Міністерства охорони здоров'я України № 6 від 17 січ. 1995 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0253-95#Text>

2. . Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи : постан. Пленуму Верховного Суду України від 30 трав. 2008 р. № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-08#Text>

3. Судово-психологічна експертиза в цивільному процесі : заочний семінар-тренінг / Головне управління юстиції у Дніпропетровській області ; Інститут психології імені Г. С. Костюка НАН України. Київ – Дніпропетровськ, 2011. 42 с.

ЗАСТОСУВАННЯ КРИТЕРІЇВ ОЦІНКИ ДОСТОВІРНОСТІ НАДАНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ДІТЬМИ, ЯКІ ЗАЗНАЛИ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА

Наталія Пашко

*аспірантка ХНУВС, спеціальність «психологія»,
психологиня, фахівчиня по роботі з випадками домашнього насильства,
координаторка напрямку по роботі з дітьми та дорослими, Інституту
психології здоров'я*

***Анотація.** За статистикою Ради Європи, 80% насильства над дітьми відбувається зі сторони найближчого оточення. Покази дитини часто піддають сумніву та виникають складнощі із застосуванням слів дитини як доказу. Дитина може піддаватись впливу рідних, залякуванню, повторним опитуванням/допиту, що впливає на фіксацію показів, зміну показів та відмову від свідчень у зв'язку з відчуттям тиску, недовіри, напруженням в процесі до судового розслідування. Проведення опитування в умовах дружнього до дитини правосуддя, фіксація показів дитини та належна їх оцінка сприятиме ефективному розслідуванню справ сексуального насильства над дітьми. Тому ми здійснили спробу вперше розглянути критерії оцінки достовірності показів дитини, яка зазнала сексуального насильства, що надасть детальне роз'яснення про обставини справи з метою захисту прав та інтересів дитини.*

***Ключові слова:** дитина, оцінка достовірності, слідчі дії, опитування, сексуальне насильство.*

Оцінити надані покази дитиною, яка зазнала сексуального насильства під час її опитування/допиту на практиці буває дуже складно, тому є доречним використання методики, яка широко використовується в інших країнах, зокрема у Німеччині та отримала назву – **оцінка валідності тверджень (ОВТ)** [1, с.15].

Відповідаючи на запитання інтерв'юера, діти, які зазнали сексуального насильства як правило, повідомляють далеко не всі відомості, тому надзвичайно важливим є фаза детальних запитань. З метою уникнення у майбутньому звинувачень, що дитині привнесли версію щодо певних подій, важливо не ставити дитині навідні запитання [2, с.16].

Загальний перелік з 19 змістовних критеріїв, використовуваних для оцінки тверджень (адаптовано за версією Стеллера і Кєнкена (Steller & Kdmken, 1989):

Загальні характеристики:

1. Логічна структура
2. Неструктуроване виклад інформації
3. Кількість подробиць

Особливі змістовні елементи:

4. Контекстуальні вставки
5. Опис взаємодії
6. Відтворення розмов
7. Несподівані труднощі під час події
8. Незвичайні подробиці
9. Надлишкові подробиці
10. Точно відтворені, але невірно витлумачені подробиці
11. Зовнішні обставини, що мають відношення до справи
12. Повідомлення про психічний стан
13. Пояснення психічного стану кривдника

Змістовні елементи, що відображають особливості мотивації:

14. Внесення корективів за власною ініціативою
15. Визнання уривчасті власних спогадів
16. Вираз сумнівів у власних свідченнях
17. Самоосуду
18. Вибачення кривдника

Елементи, що характеризують вчинений злочин:

19. Подробиці, що характеризують вчинений злочин

Опис змістовних критеріїв (адаптована за версією Стеллера і Кєнкена (Steller & Kdmken, 1989):

Загальні характеристики. Загальні характеристики включають в себе критерії, що стосуються твердження у цілому [1, с.25].

1. **Логічна структура.** Про наявність логічної структури свідчить той факт, що твердження є такими, що мають сенс, іншими словами, якщо твердження дитини відрізняється зв'язаністю і логічністю, а різні його сегменти не суперечать одне одному і не розходяться між собою (*наприклад: дитина вказує в своїх спогадах та при описанні різних епізодів про ту саму особу, місце та характер дій*);

2. **Неструктурований виклад інформації.** Неструктуроване виклад інформації є в тому випадку, якщо спосіб надання інформації, що міститься у твердженні, не відповідає вимогам структурованості, послідовності та хронологічної впорядкованості. Однак в цілому твердження не повинно містити в собі протиріч. Неструктуроване відтворення найчастіше зустрічається в тих випадках, коли дитина перебуває у важкому емоційному стані. Наприклад, часом дитина починає пояснювати суть того, що сталося з ним події (*В мене синячок, мене били*)), потім повертається до того, з чого все почалося (*Я прийшла зі школи, поїла, захотіла подивитись мультики, а потім прийшов папа і вдарив мене, бо я не вчила уроки*)), а потім переходить до опису подій, що трапилися пізніше (*Папа так голосно кричав, жбурляв в мене мої зошити, кричав, а потім вдарив по голові рукою*)), знову повертається до початку (*Мабуть, я не слухняна... не пішла одразу робити уроки після школи, а почала дивитись мультики*)) і т. д.

До уваги! Дослідники Уінкел, Фрай, Коппелаар і Ван дер Стін (Winkel, Vrij, Koppelaar & Van der Steen, 1991) виявили, що розповіді постраждалих від зґвалтування, **які перенесли величезне емоційне потрясіння, як правило, відрізняються абсолютною неструктурованістю інформації і суперечливістю повідомляються відомостей.** Критерій втрачає левову частку своєї інформативності, якщо дитині вже неодноразово доводилося розповідати свою історію або якщо він багато розмірковував про подію, що відбулася, завдяки чому йому вдається скласти хронологічно послідовну розповідь [3, с.33].

3. **Кількість подробиць.** Цей критерій передбачає, що твердження має бути насичене подробицями, тобто в ньому мають бути присутні згадки про місце, час, людей, об'єкти і саму подію. Наприклад: *«Я вже збиралася лягати спати і тут він мене покликав. Я зайшла до його кімнати, він лежав на дивані і дивився новини. Був одягнутий в шорти, такі з пальмочками, на шнурочках, до колін, літні і без футболки. Він сказав трогати його пісюн, мовчати, мені було гидко, страшно. Як так можна з дітьми?»*.

Особливі змістовні елементи. Під особливими змістовними елементами твердження ми маємо на увазі певні епізоди, за якими судять про конкретності і яскравості цього твердження.

4. **Контекстуальні вставки.** Про наявність контекстуальних вставок говорить той факт, що подія визначена в часі і місці, і що події, які відбувалися вписуються у систему повсякденних турбот і звичок. *Наприклад, постраждала особа повідомляє, що злочин було скоєно в обідній час в парку, де він саме гуляв з собакою.*

5. **Опис взаємодії.** Можна констатувати, що твердження відповідає цьому критерію, якщо в ньому міститься інформація про взаємодію, до якого були залучені принаймні двоє, кривдник та постраждала дитина. *Наприклад, твердження «Я сказала йому, щоб він йшов, але він тільки посміхався, і тоді я заплакала» цілком відповідає цьому критерію.*

6. **Відтворення розмов.** Про відтворення розмов можна говорити в тих випадках, коли дитина переказує пряму мову, звернення до себе або уривок розмови кривдника. Якщо дитина просто переповідає зміст діалогу, то можна робити висновок про те, що його показання не відповідають цьому критерію. Для того щоб відповідати вимогам даного критерію, дитина має відтворити уривок прямої мови, слова принаймні одного зі співрозмовників. *Наприклад: «Він мені сказав : Роздягайся шльондра, я тебе буду вчити дорослого життя». Я сказала йому: «Будь ласка, не треба».*

7. **Несподівані труднощі під час події.** Про те, що твердження відповідає цьому критерію, свідчить той факт, що в цю подію «втручалися» ті

чи інші несподівані елементи. Наприклад, дитина згадує, що під час скоєння злочину в машині передбачуваного злочинця раптово включилася сигналізація, передбачуваному злочинцю ніяк не вдавалося завести машину і т. д.

8. **Незвичайні подробиці.** Під незвичайними подробицями ми маємо на увазі згадки про особливості людей, об'єктів або події, незвичайні або унікальні які мають значення в даному контексті. *Наприклад, дитина описує татуювання на руці, або стверджує, що кривдник заїкався, тощо.*

9. **Надлишкові подробиці.** Наявність надлишкових подробиць можна констатувати в тому випадку, якщо дитина зупиняється на питаннях, по суті, які не мають відношення до висунутого обвинувачення. *Наприклад, дитина розповідає, що дорослий, який, імовірно, вчинив злочин, намагався позбутися від кішки, яка залізла до нього в спальню, бо у нього (дорослого) алергія на кішок.*

10. **Точно відтворені, але невірно витлумачені подробиці.** Твердження відповідає цьому критерію, якщо дитина повідомляє про подробиці того, що сталося, досягнути які дитина не в силах. *Наприклад, якщо дитина описує сексуальну поведінку дорослого, але пояснює його чханням або болем.* Результати досліджень показали, що більшість дітей, які не досягли восьмирічного віку, не володіють достатніми знаннями про сексуальну поведінку (Gordon, Schroeder & Abrams, 1990; Volbert & Van der Zaden, 1996).

11. **Зовнішні обставини, що мають відношення до справи.** Зовнішні обставини, що мають відношення до справи, можна засвідчити, коли в розповіді дитини розказує про події, які не були безпосередньою частиною злочину, але пов'язані з ним. *Наприклад, дитина говорить, що кривдник розповідав їй про свої сексуальні стосунки з іншими дорослими.*

12. **Повідомлення про психічний стан.** Розповідь дитини відповідає цьому критерію в тому випадку, якщо дитина повідомляє, які почуття і переживання їй довелося пережити в момент злочину. *Наприклад наскільки сильно він злякався, яке полегшення він відчув, коли все закінчилося, тощо.* Цей

критерій охоплює також і згадки, скажімо, коли дитина розповідає, що під час того, що сталося вона ні на мить не переставала обдумувати можливість втечі.

13. Пояснення психічного стану кривдника. Вважається, що твердження відповідає цьому критерію, якщо дитина описує почуття, думки і мотиви кривдника під час вчинення злочину (*«Він був страшний, як чорт. Він посміхався», «Йому це і справді подобалося!»* або *«Він не хотів, щоб мама чула, як я кричу, тому, перш ніж доторкнутися до мене, він закрив всі вікна і включив гучну музику»*).

Змістовні елементи, що відображають особливості мотивації. Характеризують манеру викладу дитиною своїх показань. Як і «особливі змістовні елементи», вони стосуються окремих фрагментів тверджень [3, с.35].

14. Внесення корективів за власною ініціативою. Про відповідність цьому критерію можна говорити в тих ситуаціях, коли дитина за власною ініціативою вносить корективи у викладену нею раніше інформацію або вносить нові деталі в уже представлений матеріал (*«за власною ініціативою»* означає, що корективи були зроблені без втручання інтерв'юера). *«Це було приблизно о другій годині, або, ні, почекайте, мабуть, це було пізніше, тому що вже починало темніти».* Фраза *«Ми сиділи в машині, і він гнав дуже швидко, між іншим, машина була «вольво», так от, він гнав так швидко, що ледве встиг загальмувати на світлофорі»*, може служити прикладом внесення додаткової інформації.

15. Визнання уривчасті власних спогадів. Можна судити про те, що твердження відповідає цьому критерію, якщо дитина за власною ініціативою визнає, що не пам'ятає певних аспектів того, що сталося, або кажучи *«Я не знаю»* або *«Я не пам'ятаю»*, або відповідає: *«Я не пам'ятаю нічого, крім того, що сталося, поки ми були в машині».* Якщо дитина відповідає на пряме запитання інтерв'юера фразами *«Я не знаю»* або *«Я не пам'ятаю»*, то ми не можемо говорити про те, що його показання відповідають даним критерієм.

16. Вираз сумнівів у власних свідченнях. Про наявність цього критерію свідчить той факт, що дитина висловлює сумніви у власних словах і допускає,

що деякі свідчення можуть виявитися помилковими («Я думаю», «Може бути», «Я не впевнений») або неправдоподібними («Ви знаєте, це все було настільки дивно, я не могла повірити, він здавався таким добрим, він дружив з усіма сусідами, що ніхто і ніколи не повірив би мені»).

17. **Самоосуду.** Критерієм самоосуду відповідають такі прояви дитини, як: самоприниження, безсторонні заяви на власну адресу. *Наприклад: «Це я винна, я не слухалась тата і тому він мене вдарив».*

18. **Вибачення кривдника.** Вибачення кривдника має місце в тих випадках, коли дитина прив'язана до кривдника або перебуває з ним у родинних стосунках. Вибачаючись за нього або не засуджуючи. Наприклад, коли дитина каже, що їй шкода злочинця, який, можливо, виявиться за ґратами, тому що, на її думку, він не хотів заподіяти їй шкоду. (*«Тато хороший, він мене любить. Він більше так не буде, я буду його слухатись і не хочу щоб його покарали»*)

Елементи, що характеризують вчинений злочин. Відображають те, яке відношення висловлене твердження має до даного конкретного злочину.

19. **Подробиці, що характеризують вчинений злочин.** Про наявність цього критерію можна говорити у тих випадках, коли дитина описує події в повній відповідності з тим, як, згідно з наявними у фахівців даними, було скоєно злочин [4, с.55].

Отже, застосування 19 критеріїв оцінки достовірності наданої інформації дозволяє проаналізувати розповідь дитини про обставини справи, визначити міру впливу та особливості відтворення дитиною подій, які з нею трапились.

Список використаних джерел:

1. Методы психологической оценки достоверности сообщаемой информации. Методическое пособие/ В.А. Шаповалов.- Киев: Освита України, 2016.168 с.

2. Justise for children. URL:<https://www.unicef.org/protection/justice-for-children>

3. Методичні рекомендації щодо організації роботи з дітьми за методикою «Зелена кімната» для слідчих та ювенальних поліцейських. Київ, 2021. 48 с.

4. Шаповалов В.А. Обоснование комплексного подхода при осуществлении психологической оценки достоверности сообщаемой информации // Актуальні питання теорії та практики використання поліграфа :збірка статей / за заг. ред. В. О. Шаповалова. К.: Освіта України, 2016. 170 с.

ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ЩОДО ВІКУ ОСОБИ, ЯКА ВЧИНИЛА КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНЕ СТ. 155 КК УКРАЇНИ

Анна Політова

*кандидатка юридичних наук, доцентка
доцентка кафедри державно-правових дисциплін
Донецького державного університету управління*

Анотація. У статті проаналізовано статистичні дані щодо кількості облікованих кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи взагалі, та ст. 155 КК України, зокрема, а також проведено аналіз вироків суду за цією категорією справ. Наведено результати досліджень щодо віку перших статевих відносин серед підлітків. Автор вказує на необхідність перегляду законодавцем віку суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 155 КК України та торкається питання конкуренції ст. 152 КК України і ст. 155 КК України.

Ключові слова: *статева свобода, статева недоторканість, кримінальна відповідальність, вік кримінальної відповідальності, сексуальне насильство.*

Захист права на статева свободу та статева недоторканість особи завжди викликає науковий інтерес, дискусії не тільки вчених-криміналістів, працівників правоохоронних органів, представників громадських організацій, а й окремих громадян. Особливо це стосується неповнолітніх, адже сучасний світ йде шляхом не тільки діджиталізації, а й ранніх статевих відносин. Саме тому,

актуальним є аналіз окремих положень ст. 155. Вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку Розділу IV. Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи Особливої частини Кримінального кодексу (далі – КК) України.

В березні 2018 року та лютому 2021 року ст. 155 КК України змін, які зазнала істотно вплинули на редакцію цієї кримінально-правової норми. Так, зокрема, чинна редакція ч. 1 цієї статті передбачає відповідальність за вчинення повнолітньою особою дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку, з використанням геніталій, іншого органу чи частини тіла або будь-якого предмета. Таким чином, така редакція статті передбачає відповідальність у випадку дій сексуального характеру повнолітньою особою щодо особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку.

Будь-яке внесення змін та доповнень до КК України, на нашу думку, потребує обґрунтування. Для спростування чи підтвердження правильності законодавчого підходу вважаємо за необхідне проаналізувати офіційну інформацію про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування, а також про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення Офісу Генеральної Прокуратури України за 2021 рік.

Станом на листопад 2021 року в Україні обліковано 858 кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, серед яких 163 – за ст. 155 КК. Такі статистичні дані вказують, що кількість кримінальних правопорушень, облікованих за ст. 155 КК України складає близько 19 % від облікованих кримінальних правопорушень за ст.ст. 152-156-1 КК України.

Що ж стосується кримінальних правопорушень щодо осіб, яким повідомлено про підозру, то усього 692 кримінальних правопорушення, у яких особам вручено повідомлення про підозру, а за ст. 155 КК України – 125 (або

18%); 528 кримінальних правопорушення, за якими провадження направлено до суду з обвинувальним актом, а за ст. 155 КК України – 115 (або 21,8 %).

Разом з тим, якщо провести порівняння між облікованими кримінальними правопорушеннями за ст. 155 КК України та кримінальними правопорушеннями, за якими провадження направлено до суду з обвинувальним актом, то він складає близько 71 %.

Щодо аналізу інформації про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості, то в інформації Офісу Генеральної Прокуратури України не виокремлено цієї категорії. Разом з тим, 352 особи, повідомлено про підозру за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 152-156-1 КК України, серед яких виявлено 241 особу, яка вчинила ці кримінальні правопорушення. Щодо віку, то до 14 р. вчинило 2 особи; 14-15 рр. – 15; 16-17 рр. – 6; 18-28 рр. – 80; 29-39 рр. – 66; 40-54 рр. – 62; 55-59 рр. – 10; 60 і більше – 10; лише одна жінка вчинила такі кримінальне правопорушення.

Проведений нами аналіз вироків суду першої інстанції за ст. 155 КК України в Єдиному реєстрі судових рішень за період з 01.01.2021 по 01.11.2021 дозволяє відзначити про винесення всього 20 таких вироків, серед яких: у 14 вироків затверджено угоду про визнання винуватості, 3 – призначено покарання у вигляді позбавлення волі, 2 – інформація заборонена для оприлюднення згідно з пунктом чотири частини першої статті 7 Закону України «Про доступ до судових рішень», по одному – особа визнана невинуватою у вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 155 КК України.

Здається, що наведені нами статистичні дані вказують про правильність вирішення законодавця щодо встановлення кримінальної відповідальності за вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку для повнолітніх осіб, тобто осіб, які досягли вісімнадцяти років. Отже, суб'єкт кримінального правопорушення,

передбаченого ст. 155 КК України – фізична осудна особа, яка вчинила у віці 18 років.

Проте, за даними міжнародного дослідницького проекту «Здоров'я поведінкові орієнтації учнівської молоді» (участь у дослідженні взяло 13 тис. підлітків у віці від 13 до 17 років), опублікованого Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) у 2019 році середній вік початку статевого життя в Україні – 15,1 року – для дівчат та 14,4 року – для хлопців; 9,2 % опитаних підлітків визнали віком сексуального дебюту вік 12 років (і молодше); 66,8 % опитаних отримали свій перший сексуальний досвід у віці 15 років (і старше) [1].

Також існують й інші результати досліджень, відповідно до яких, типовий для українців вік старту сексуальної активності – 16+ [33% у віці 16-17 років, 51% – після 18 років]. Чоловіки дещо раніше вступають у сексуальне життя. Водночас та ж тенденція не спостерігається, коли мова йде про вік сексуального партнера/партнерки; на основі чого можна припустити, що здебільшого перший секс трапляється з більш досвідченим партнером/партнеркою [2]. Щодо першого сексуального досвіду, то 67% респондентів 46-55 років «чекали» до повноліття, серед 36-45-річних таких вже 57%, 26-35-річних – 46%, 16-25-річних – 40%. Натомість частка тих, хто мав перший секс у підлітковому віці (14-15 років) більша серед молоді (16-35 років) [2].

Наведені нами дані, на нашу думку, вказують на переосмислення того, коли особа набуває першого статевого досвіду та про можливість вчинення кримінально-протиправних діянь сексуального характеру вже у віці 14 років. Так, дійсно, відповідно до ч. 2 ст. 22. Вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність КК України зазначено, що за зґвалтування (стаття 152) та сексуальне насильство (стаття 153) особи, що вчинили ці кримінальні правопорушення у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років, підлягають кримінальній відповідальності. Але ж тоді чому, особа не може нести і кримінальну відповідальність за ст. 155 КК України також з 14 років? У випадку зниження віку кримінальної відповідальності ми матимемо

конкуренцію норм, а також питання про кваліфікацію таких кримінально-протиправних посягань за ст. 152 КК України чи за ст. 155 КК України.

Означені нами питання потребують більш ґрунтовного аналізу та будуть повно досліджені у подальших наукових працях.

Список використаних джерел:

1. Сексуальне виховання дітей – запитання і відповіді. URL: <https://cutt.ly/LT11Ijx> (дата звернення 26.11.2021).

2. Сексуальне насилля в Україні: від усвідомлення до захисту. URL: <https://cutt.ly/sT11LoZ> (дата звернення 26.11.2021).

**ПОЛІЦЕЙСЬКЕ СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО ЩОДО ЖІНОК:
СУСПІЛЬНИЙ ДИСКУРС**

Світлана Романцова

*доцентка кафедри кримінально-правових дисциплін
Інституту права Львівського державного
університету внутрішніх справ
кандидатка юридичних наук, доцентка*

Анотація. Поліцейське сексуальне насильство щодо жінок у публічному просторі надала актуальна проблема сучасного світу. Голосні кейси Великої Британії, Німеччини, Франції та України дають змогу з'ясувати напрямки руху для належного розслідування, розгляду справ у суді та призначення покарання кривдникам-поліцейським, які вчиняють сексуальне насильство щодо жінок.

Ключові слова: *жінки, суспільний дискурс, поліцейський, сексуальне насильство, кейси.*

Аналіз медійного простору дає змогу окреслити проблему навколо якої об'єднується велика кількість феміністичних ініціатив – це безпека жінок в публічному просторі, та зокрема, поліцейське сексуальне насильство щодо жінок. Актуальність проблеми зумовлено тим, що поліцейські виконуючи посадові обов'язки зобов'язані протидіяти насильству, однак вони навпаки,

вчиняють сексуальне насильство щодо жінок, а відділки поліції уже давно не є місцем безпеки постраждалих жінок.

На початку березня 2021 року, дуже голосно прозвучав кейс Сари Еверард. 10 березня 2021 року у лісі поблизу міста Ешфорд (Велика Британія) було знайдено тіло невідомої жінки, згодом поліція підтвердила, що це тіло Сари Еверард, яку востаннє бачили і чули 3 березня 2021 року, коли вона поверталася додому о 21.30 годині. 9 березня за підозрою у викраденні, зґвалтуванні та вбивстві дівчини затримали офіцера поліції, який працював в елітному управлінні, що займається охороною членів парламенту та дипломатів, тому мав право носити зброю, адже поліцейські у Британії не носять зброю [1].

Смерть Сари Еверард схвилювала всю Великобританію та викликала пікети солідарності, акції протесту та шквал негативних емоцій у соціальних мережах. Тисячі жінок під хештегами #reclaimthestreets і #saraheverard ділилися страхами та переживаннями, а вислови політиків «про безпеку залишатися увечері жінка вдома» тільки погіршили ситуацію. Мільйонні репости повідомлення матері британської інфлюенсерки Люсі Маунтін в Інстаграм «Напиши мені, коли повернешся додому» посилили розуміння необхідності безпеки жінок у Великій Британії [2].

Судове рішення у цій резонансній справі безперечно було справедливим – Уейн Казенс колишній офіцер поліції буде відбувати покарання у виді довічного позбавлення волі без права на помилування через «виключну тяжкість» злочину та зловживання владою поліцейського [3].

Водночас, акції протестів викликані справою Сари Еверард змінили правове поле Великобританії у напрямку збільшення повноважень поліції щодо врегулювання публічних акцій. Переданий на розгляд Парламенту законопроект PCSC, дає змогу поліцейським обмежувати, ув'язнювати учасників(учасниць) та зупиняти публічні протести не маючи на це чітких підстав [4].

Німеччина теж має дуже голосний кейс про зґвалтування жінки поліцейськими, один з яких під умовною назвою «Чиє слово важливіше: двох поліцейських чи однієї жінки». Двоє поліцейських Тюрингії обвинувачені у зґвалтуванні жінки під час виконання службових обов'язків. Жінка-полька приїхала до Німеччини до свого чоловіка. Поліцейські попросили пред'явити документи коли вони виходили з кафе, при собі були тільки водійські права. Поліцейські повезли їх у квартиру щоб подивитися документи, у квартирі жінку зґвалтували по черзі та дали знати, що це має залишитися в таємниці. Жінка має докази: відеозапис зґвалтування, порвану нижню білизну, пост поліцейського зі святкування останньої зміни перед початком навчання: «Дякую за останню зміну, яка була незабутньою». Один з поліцейських мав відеозапис зґвалтування на телефоні, який він демонстрував на вечірці співробітникам, однак пізніше він викинув телефон у річку, знищивши докази. Суд призначив покарання поліцейським позбавлення волі на 2 роки і три місяці без права застави [5].

У Франції тисячі жінок, які постраждали від сексуального насильства, засудили спосіб, яким байдужі чи ворожі поліцейські фіксували скаргу, одні звинувачували постраждалих, іншим було байдуже. У вересні 2021 року Анна Тумазофф, вражена свідченнями 19-річної постраждалої жінки, яку поліція Монпельє запитувала, чи сподобалося їй зґвалтування якого вона зазнала, запустила кампанію #DoublePeine. Наслідком кампанії стали 30000 свідчень жорстокого поводження чи байдужості поліцейських, які у соціальних мережах та веб-сайті нарахувала група NousToutes. Постраждали від сексуального насильства жінки описували подібний досвід у багатьох поліцейських дільницях по всій Франції, зазначаючи, що паризька поліція запитує, у що були одягнені того дня і чому не чинили сильніше опір нападнику, запитують про розуміння сексу за згодою та ін. Одній з постраждалих довелося пестити себе перед скептично налаштованим поліцейським, щоб продемонструвати, що вона зазнала сексуального насильства [6].

Водночас, 10 листопада 2021 року у Версалі був затриманий поліцейський з Івлінської дослідницької та інтервенційної бригади, після звинувачення у зґвалтуванні жінкою. Заявниці 20 років, вона подала заяву про зґвалтування 33 - річним поліцейським. Жінка познайомилася з кривдником увечері в барі біля поліцейського відділку Версаля, куди поліцейський та його колеги прийшли після служби. Вони фліртували перед тим, як потрапити в службовий автомобіль офіцера, який використовувала поліція під час схованок. Заявниця стверджує, що після відмови від сексу вона зазнала проникнення без згоди, а вийшовши з машини, пішла до відділку поліції, щоб подати заяву. Поліцейський, підтвердив, що фліртував з молодою жінкою, але заперечує зґвалтування. Затриманий поліцейський вийшов на свободу, без пред'явлення йому жодних звинувачень.

Публічний простір України не позбавлений голосних кейсів поліцейського насильства щодо жінок. 12 жовтня 2021 року до правоохоронців звернулася мешканка одного з сіл Оржицької громади Полтавської області. Жінка повідомила, що напередодні вночі її зґвалтували двоє чоловіків, один із яких – місцевий дільничний офіцер поліції, інший колишній працівник поліції[7]. Кривдники увірвалися до вагітної жінки додому у нетверезому стані, вигнали гостей та зґвалтували її, після чого погрожували забрати дітей якщо вона комусь розповість. ДБР відкрило кримінальне провадження за ст. 152 КК України «Зґвалтування», яка передбачає покарання від 7 до 12 років позбавлення волі, окрім цього, внутрішнє розслідування розпочала й Нацполіція. Наразі, підозру кривдникам не оголошено, тривають експертизи[8].

Водночас, в Обухівському районному суді продовжується розгляд резонансної справи про катування і зґвалтування Нелі Погребицької поліцейськими у відділенні поліції в Кагарлику на Київщині. Жінку викликали до відділку як свідка, де її почали катувати - вдягали протигаз, застосовували кайданки та стріляли з табельної зброї над головою, після цього оперуповноважений кілька разів зґвалтував Нелю Погребицьку. Через довготривале розслідування та розгляд справи, а також осуд сусідів та критичну

коментарі у соціальних мережах та ЗМІ, постраждала перебуває під психологічним тиском, про що свідчать комплексні психологічні експертизи. Крім того, якщо буде звільнено з-під варті кривдників Сулиму або Кузіва – ніхто не може гарантувати безпеку, попри те, що в постраждалої є охорона і відповідна кнопка виклику [9].

Дослідження проведене ГО «Харківська правозахисна група» у 2020 році, підтверджують, що в Україні у поліції існують значні додаткові ризики насильства стосовно жінок, зокрема це стосується як тих, хто контактує з поліцією у якості підозрюваної або свідка, так і самих працівниць поліції. Під час опитування населення було виявлено 110 випадків (6,8%), коли жінки зазнавали від працівників поліції гендерно-зумовленого насильства, в тому чи іншому вигляді. Вибіркове опитування працівників та працівниць поліції дозволило виявити понад дві сотні випадків, коли жінки ставали жертвами гендерно-зумовленого насильства з боку поліцейських. Але зрозуміло, що масштаб цього явища значно більший [10].

Аналіз кейсів дає змогу констатувати такі факти: сексуальне насильство жінок поліцейськими не випадковий злочин; жінки, які наважилися звернутися до поліції потерпають від психологічного насильства впродовж розслідування та судового розгляду справи(можливо протягом усього життя); свідчення кривдника-поліцейського завжди важливіші за свідчення постраждалої-жінки; правоохоронна система та представники органів державної влади завжди на стороні кривдника; особливості публікацій у ЗМІ – закордоном ЗМІ не «смакує» подробиць зґвалтування та не досліджує «темні» сторони постраждалої, в Україні все відбувається навпаки.

Список використаних джерел:

1. Гучне вбивство в Британії. Поліція підтвердила, що знайдене тіло належить Сарі Еверард. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-56374916>. 2. После убийства Сары Эверард: насколько безопасны улицы городов для женщин? <https://www.dw.com/ru/posle-ubijstva-sary-jeverard-naskolko-bezopasny-ulicy-gorodov-dlja-zhenshhin/a-56905300>

3. Убийство Сары Эверард: пожизненное без права помилования. URL: <https://ru.euronews.com/2021/09/30/uk-everard-case-couzens-life-sentence>
4. What are the Kill the Bill protests? URL: <https://www.bigissue.com/news/activism/what-are-the-kill-the-bill-protests-police-crime-sentencing-courts-bill/>
5. Vergewaltigung im Dienst-Haftbefehl gegen zwei Polizisten. URL: <https://www.zdf.de/nachrichten/heute/vergewaltigung-im-dienst-haftbefehl-gegen-zwei-polizisten-100.html>
6. Sylvie Corbet. Des victimes d'agression sexuelle dénoncent la police française. URL: <https://www.lesoleil.com/2021/10/24/des-victimes-dagression-sexuelle-denoncent-la-police-francaise-40540226bb1b10bf324cce3f7d9fetc1>
7. На Полтавщині жінка звинуватила поліцейського у зґвалтуванні. URL: <https://zmina.info/news/na-poltavshhyni-zhinka-zvynuvatyla-policzejskogo-u-zgvaltuvanni/>
8. «Мені погрожували»: що відомо про ймовірне зґвалтування за участі поліцейського на Полтавщині. URL: <https://suspilne.media/171833-meni-pogrozuvali-so-vidomo-pro-jmovirne-zgvaltuvanna-za-ucasti-policzejskogo-na-poltavsini/>
9. Каткування і зґвалтування у поліцейському відділку: що із «кагарлицькою справою»? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-sho-povogo-v-spravi-pro-zgvaltuvannia-v-kagarlyku/31046125.html>
10. Національний моніторинг незаконного насильства в поліції в Україні в 2020 році. URL: <https://khp.org/1608808709>

СЕКСУАЛЬНІ ДОМАГАННЯ НА РОБОЧОМУ МІСЦІ: ЗАКОНОДАВЧІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ

Мирослава Сірант

*доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
докторка юридичних наук*

Ірина Перів

*студентка другого курсу
другого (магістерського) рівня вищої освіти
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»*

***Анотація.** Впровадження гендерної рівності та протидія насильству над жінками – один з невід'ємних інструментів побудови безпечного і толерантного суспільства. Сексуальні домагання можуть бути спрямовані на будь-кого у сфері праці. Однак часто вони ґрунтуються на зловживанні владою, а зареєстровані випадки стосуються сексуальних домагань на робочому місці .*

***Ключові слова:** сексуальні домагання, гендерні стереотипи, харасмент, сексизм, насильство.*

Сексуальні домагання на робочому місці, на жаль, є поширеним явищем, яке підриває рівність у сфері праці. Воно може негативно впливати на оплату праці, кар'єрне зростання та умови праці жертв, потенційно витіснити людей зі сфери праці. Небажана поведінка, яка вважається сексуальним домаганням, може проявлятися у вербальному, невербальному, фізичному або візуальному характері.

Незважаючи на те, що кожен може стати жертвою, сексуальні домагання особливо впливають на жінок та посилюють стереотипи щодо їхніх здібностей та прагнень. Тому, це впливає також на те, що менший відсоток жінок залишаються на ринку праці, чим власне і поглиблюється розрив щодо участі у робочій силі. А ще призводить до гендерного розриву в оплаті праці.

Крім того, жінки з конкретних груп, як-от, із низьким соціально-економічним статусом, представниці корінних народів, етнічних меншин, лесбійки, бісексуальні, транссексуальні жінки або жінки, які не відповідають «усталеним» гендерним нормам, трудові мігрантки-жінки, жінки з інвалідністю та молоді жінки можуть зазнавати сексуальних домагань. Це пов'язано з накладенням чи поєднанням факторів або обставин, які можуть посилити ризик насильства та домагань.

Асоціацією жінок-юристок України «ЮрФем» у 2017 році було проведено дослідження щодо становища жінок у юридичній професії. 36,9% опитаних зазначили про випадки сексуальних домагань, а 46,5% про факти дискримінації [1].

Помилковим буде вважати, що така критична ситуація лише в Україні. Згідно з опитування, яке проведене в Англії у 2016 році – кожна десята особа зазнала певної форми сексуального домагання, з них 56% – жінки та 44% – чоловіки. Результати опитування показали, що більшість (52%) опитаних жінок заявили, що зазнавали сексуальних домагань на роботі, причому найвищий показник був у представників служб уніформи 23%. Серед проявів гендерних домагань найрозповсюдженими визначали образливе, принизливе або зневажливе ставлення, сексуальний примус, небажану сексуальну увагу та гендерну ворожість [2].

Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків» визначає сексуальні домагання як «дії сексуального характеру, виражені словесно (погрози, залякування, непристойні зауваження) або фізично (доторкання, поплескування), що принижують чи ображають осіб, які перебувають у відносинах трудового, службового, матеріального чи іншого підпорядкування» [3].

Відповідно до ст. 22 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», якщо працівник чи працівниця стали об'єктом сексуальних домагань або постраждала від насильства за ознакою статі, то вони мають право звернутися зі скаргою до державних органів, органів влади

Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та/або до суду в порядку, визначеному законом [3]. Окрім цього, Закон встановлює, що особа має право на відшкодування матеріальних збитків та моральної шкоди, завданих їй внаслідок дискримінації за ознакою статі чи сексуальних домагань.

У 2019 році на Столітній конференції Міжнародної організації праці (МОП) було прийнято Конвенцію МОП № 190 про викорінення насильства та домагань у сфері праці та супровідну Рекомендацію МОП № 206 [4]. Міжнародне співтовариство чітко вказало на те, що насильство та домагання у сфері праці є неприпустимими та повинні припинитися. Ці знакові документи були розроблені соціальними партнерами (представниками урядів, роботодавців та працівників) та заклали фундамент для запобігання та боротьби з насильством та домаганнями на основі інклюзивного, комплексного та гендерно-чутливого підходу.

Конвенція визнає право кожного на сферу праці, вільну від насильства та домагань, включаючи гендерно обумовлені насильство та домагання. Вона пропонує широкий захист та застосовується до державного та приватного секторів, формальної та неформальної економіки, міських та сільських районів. Конвенція визначає насильство та домагання як «низку неприйнятних форм поведінки та практик або загрози таких, здійснених одноразово чи систематично, метою, результатом або можливим наслідком яких є заподіяння фізичної, психологічної, сексуальної чи економічної шкоди, включаючи гендерно обумовлені насильство і домагання» [4].

У європейському праві встановлюється відповідальність за домагання не лише керівника, але й будь-якого винного працівника. У Пояснювальній доповіді до Європейської соціальної хартії підкреслюється, що сексуальні домагання – це небажана поведінка сексуального характеру з боку керівництва і колег включно, що зачіпає гідність працівників [5].

Справді, у більшості випадків кривдник не є керівником і має такий самий статус в організації, що й жертва. Непристойні жарти, коментарі чи запитання сексуального характеру, дотики, обійми, поцілунки надзвичайно поширені в офісах, але, на жаль, мало хто визнає їх правопорушенням, за яке передбачена юридична відповідальність.

Відповідно до роз'яснення Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи», «примушування за своїм змістом включає відкриту або завуальовану погрозу настання для потерпілої особи небажаних для неї наслідків матеріального, службового або особистого характеру (звільнити з роботи, зменшити зарплату тощо)» [6].

Законом України «Про внесення змін до деяких законів України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» (№2227), що набрав чинності 11.01.2019, внесені зміни до Кримінального кодексу України, згідно з якими Стаття 153. Насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом перейменована на Стаття 153. Сексуальне насильство (1. Вчинення будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи – караються позбавленням волі на строк до п'яти років) [7].

На нашу думку, закріплене у вищезазначеній статті Кримінального кодексу України положення про кримінальну відповідальність особи за вчинення сексуального насильства як будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням у тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи, не можна ототожнювати з поняттям сексуальне домагання, оскільки останнє має свої характерні психологічні ознаки [8].

Також не називаючи прямо, про сексуальні домагання зазначено у Кримінальному кодексі України, а саме в статті 154, де визнає злочином «примушування жінки чи чоловіка до вступу в статевий зв'язок природним або

неприродним способом особою, від якої жінка чи чоловік матеріально або службово залежні». У даному випадку працівнику чи працівниці в обов'язковому порядку слід звернутись до правоохоронних органів із заявою [8]. Однак, стаття 154 чітко не визначає поняття «сексуальні домагання» та умови за яких настає відповідальність, отже вважаємо доцільним внести зміни до Кримінального кодексу та включити окрему статтю, яка б регулювала дане питання, щоб на практиці виникало менше колізій.

Важливо вживати ефективних заходів для запобігання та заборони домагань у сфері праці. Протидія домаганням у сфері праці вимагає застосування інклюзивного, комплексного та гендерно чутливого підходу, а прогалини у законодавстві повинні бути усунені для забезпечення ефективного запобігання та захисту від домагань.

Реалізація вимог Конвенції Ради Європи по відвертанню і боротьбі з насильством стосовно жінок і насильством в сім'ї (Стамбульській конвенції) триває. Існуючі положення кримінально-правових норм, що забороняють сексуальне насильство, на нашу думку, не повною мірою дозволяє ефективно захистити особу від сексуальних домагань у трудових відносин.

Список використаних джерел:

1. Дослідження Асоціації жінок юристок України «Юрфем» про становище жінок у юридичній професії. URL: <http://jurfem.com.ua/doslidzennya-pro-stanovysche-zhinok/>
2. Jennifer Brown, Ioanna Gouseti, Chris Fife-Schaw. Sexual harassment experienced by police staff serving in England, Wales and Scotland : a descriptive exploration of incidence, antecedents and harm. 2017. 29 p. URL: http://eprints.lse.ac.uk/86611/1/Brown_Sexual%20harassment%20experienced%20by%20police%20staff.pdf
3. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 верес. 2005 р. № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>

4. Конвенція МОП № 190 та Рекомендація МОП № 206. URL: http://employers.org.ua/media/1.At%20a%20glance_ILO%20C%20190%20R%20206_UKR.pdf

5. Європейська соціальна хартія. URL: <https://rm.coe.int/european-social-charter-ukr/16809e2c09>

6. Пленум Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-08#Text>

7. Закон України №2227-VIII від 06.12.2017 року «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#Text>

8. Кримінальний кодекс України від 5 квіт. 2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО ЩОДО ДИТИНИ: ЯК ЗАВЧАСНО РОЗПІЗНАТИ КРИВДНИКА

Сірко Катерина

*студентка другого (магістерського) рівня
юридичного факультету
Львівського торговельно-економічного університету*

***Анотація.** Є теми, про які не заведено говорити публічно. Через сором, страх і наслідків оприлюднення того, що сталося. Або просто небажання визнавати, що це явище взагалі існує. Одна з них — сексуальне насильство щодо дітей.*

Будь-яке насильство стосовно дитини є неприпустимим, і ніхто ніколи не може очікувати, що це трапиться. Але завжди треба мати розуміння і план дій, якою б малоімовірною і нереальною ситуація не здавалася.

Дуже багато таких кримінальних правопорушень замовчується. Є різні дані, які вказують, що більше ніж половина жертв, які зазнали сексуального насильства - не визнають, що це сталося, тому не звертаються за допомогою.

Ключові слова: сексуальне насильство, невротизація, «девіантний цикл», психологічна травма, «зовнішній незагрозливий вчинок», статевий зв'язок, жертва, безпечне місце, безпечний дорослий.

Будь-яка форма жорстокого поводження з дитиною - це перш за все психологічна травма, яка зачіпає всі сфери функціонування дитини - фізіологічну, інтелектуальну, емоційну, особистісну і міжособистісну.

Сексуальне насильство над дитиною - форма домашнього насильства, що включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності [1].

Вчинення будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи (сексуальне насильство), карається позбавленням волі на строк до п'яти років.

Сексуальне насильство, вчинене групою осіб, або сексуальне насильство щодо неповнолітньої особи, карається позбавленням волі на строк від п'яти до семи років.

Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо особи, яка не досягла чотирнадцяти років, незалежно від її добровільної згоди караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років [1].

Згода вважається добровільною, якщо вона є результатом вільного волевиявлення особи, з урахуванням супутніх обставин.

Сексуальне насильство над дитиною часто призводить до важких наслідків і часто до психопатології, особливо у випадку, якщо дитина опинилася один на один зі своєю проблемою.

Серед основних психологічних ознак сексуального насильства над дітьми, виділяють: невластиві віку знання про сексуальні стосунки; нічні кошмари, страхи. Це свідчить про невротизацію (стан емоційної нестабільності, який може призвести до неврозу і невротичної тенденції в поведінці особистості) дитини.

Депресія, низька самооцінка; самогубні думки; відчуженість; проституція, безладні статеві зв'язки; відроза до свого тіла. Особливо це стосується дівчаток. Після сексуального насильства найчастіше змінюється ставлення до свого тіла, з'являється неохайність, тіло сприймається як брудне, огидне. Формується психологічна установка - якщо зі мною так вчинили, значить я погана [2, с.3].

Поширеність сексуального насильства над дітьми в світі оцінюється близько 20% у дівчаток і приблизно 8% у хлопчиків (згідно з аналізом 22 країн в 2009 році). За наявними даними найбільш високий рівень сексуального насильства над дітьми в Африці (близько 35%), найнижчий в Європі (9%) [3, с.42].

Якщо говорити про світові дослідження, то вони вказують на те, що кожна п'ята дівчинка страждає від сексуального насильства у віці до 18 років. Це жахлива статистика і це не тільки Україна. Але якщо говорити про Україну і про ті кримінальні справи, які були заведені, то це - 410 випадків торік (станом на 2020 рік), 70 випадків вже за два місяці цього року (станом на 19 березня 2021 року).

Далеко не всі здійснюють сексуальне насильство над дітьми є педофілами (їх близько 10%), більшість злочинців знайомі зі своїми жертвами (близько 30% є родичами дитини, близько 60% є «друзями» сім'ї) і лише 10% - незнайомі люди [4].

Сексуальне насильство щодо дитини не є імпульсивним та випадковим явищем. Американський дослідник Джеймс Солтер зазначив, що, яка б не була мотивація сексуального насильства, значна частина злочинців мають дуже передбачуваний набір думок, почуттів і поведінки, який він називає «*девіантний цикл*» для того, щоб ретельно розпланувати і вчинити сексуальне

насильство щодо дитини. Мова йде про нав'язливе, циклічне явище, про послідовність ланцюгових подій, які відбувалися задовго до першого епізоду насильства [5, с.12].

Так, дослідник Джеймс Солтер, до так званого «девіантного циклу» включає:

1. Думки, фантазії, збудження. Дорослим, які вчиняють сексуальне насильство щодо дитини, подобаються діти, і вони перебувають в стані статевого збудження через думки про сексуальні стосунки з дитиною. Насильники повідомляли, що сексуальні фантазії за участю дітей з'явилися ще до того, як вони скоювали насильство.

2. Отримання доступу до жертви: «зовнішній незагрозливий вчинок». Кривдник досліджує місце, де може взаємодіяти з дитиною та отримати доступ до неї. «Зовнішньо незагрозливий вчинок» – це самообман, до якого вдається кривдник, щоб переконати себе, дитину та інших в тому, що дії, які він вчиняє, не мають насильницьких та сексуальних ознак (часто такі особи стають вихователями, тренерами, нянями, репетиторами). Відповідно, вони намагаються отримати доступ до дитини. Фізична та емоційна близькість до потенційної жертви є важливим компонентом сексуального насильства над дитиною.

3. Вибір жертви. Щойно кривдник отримує доступ до потенційних жертв, він обирає одну з них – дитину, яка йому подобається та з якою він безкарно може реалізувати свої сексуальні фантазії. Часто кривдники надають перевагу дітям певної статі, віку, з певними фізичними та емоційними характеристиками.

4. Планування та девіантні фантазії. Коли кривдник обрав жертву, він спрямовує свої дії та підходи до дитини з урахуванням ситуативних факторів: вивчає ігри, заняття, вподобання дитини. Планування може бути активним, щоб схилити та примусити обрану жертву до сексуальних дій, чи пасивним, коли кривдник продовжує обманювати себе, прикидатись, що насправді мав на меті інші дії.

5. Підготовка та змушування. Підготовка є невід'ємною частиною будь-якого девіантного циклу. Це процес емоційного зваблення, в ході якого дитину

з допомогою різних маніпулятивних дій схиляють до дій сексуального характеру. У випадках поза сімейного сексуального насильства спочатку потрібно налагодити стосунки з дитиною. Кривдник формує у дитини уявлення, що він їй дуже важливий та їх контакт особливий. Він намагається поступово нормалізувати тілесний контакт з дитиною через гру та дотики (може пообіцяти подарунок, сказати, що це секрет, проводить з дитиною багато часу). У деяких випадках кривдники опускають етап «залицяння» до дитини та використовують фізичну силу, щоб зламати спротив дитини та змусити її до близькості. Більшість кривдників використовують фізичну силу та погрози.

6. Акт насильства. Дослідження показали, що з часом насильство набуває все більш серйозних форм. На думку Солтера, це обумовлено тим, що для отримання статевого збудження кривднику потрібно все більше стимулів і він вступає з дитиною у статеві зносини.

7. Збереження секретності. Для уникнення відповідальності та збереження таємниці кривдник використовує погрози, обіцянки та «будує» більше емоційних стосунків з дитиною. Також він може спробувати викликати почуття провини у дитини, зловживаючи її довірою або говорить про те, що дитині ніхто не повірить, уникає коментування ситуації насильства, щоб у дитини склалось враження, що нічого не відбулось.

8. Розкаяння, сором, ймовірність рецидиву. Задля зняття власної провини кривдник може частково розкаюватись у вчиненому: повідомляти, що його спровокували, що це було імпульсивно, раптово. Частіш за все кривдник не може контролювати надалі свою поведінку та у майбутньому, скоріш за все, скоює рецидиви [5, с.14].

У деяких випадках кривднику немає необхідності виконувати всі складові циклу. Наприклад, якщо кривдник проживає разом з дитиною та є близькою людиною для неї, він має безперешкодний доступ до дитини і йому не потрібно її обирати. У таких випадках дитина може зазнавати сексуального насильства протягом багатьох років. Той факт, що дитина зазнає сексуального насильства з боку близької людини, впливає на те, що вона не розповідає про насильство, яке зазнає

Спільним «знаменником» насильства щодо дитини є відчуття у неї: інтенсивного страху, який пов'язаний із больовими (фізичними) відчуттями (дитина переживає насильство, як загрозу власного знищення); безпорадності (дитина відчуває асиметрію сил та нездатність протистояти насильству); втрати контролю (дитина не знає, що в її поведінці та діях може спровокувати насильство, так само дитина не розуміє, коли насильство почнеться та закінчиться; дитина перебуває у ситуації постійної напруги, що може впливати на її поведінку, емоції та стан здоров'я, у дитини може формуватися «безпорадна» або «складна» поведінка як спосіб справитись із напругою); порушення психологічних та тілесних кордонів (дитина не має змоги сказати дорослому «ні»); знецінення власного «Я» (до дитини ставляться як до «об'єкту» для задоволення власних сексуальних потреб).

Що ж робити, якщо дитина стала жертвою сексуального насильства?

- Потрібно визначитися, яку першочергову мету ви переслідуєте? Знайти і покарати злочинця або реабілітувати дитину?
- Якщо першу, то прояснивши всі обставини, обов'язково потрібно повідомити про те, що трапилося в службу у справах дітей, соціальну службу і поліцію.
- Обов'язково потрібно вислухати дитину, спробувати не транслювати свою тривогу. Якщо вона розповіла, це ознака довіри.
- Не потрібно розкидатися марними обіцянками на кшталт «Обов'язково знайду і покараю» або «З тобою більше такого не станеться».
- Не потрібно радити дитині все забути і не згадувати.
- Потрібно дати їй зрозуміти, що вона не винна, так склалися обставини і тому нічого не повернеш. (Найчастіше діти схильні всю вину брати на себе: «Якби я не пішла в цей день на репетицію, цього б не сталося»)
- Обов'язково потрібно звернутися за допомогою до кваліфікованого фахівця, який правильно вибудує стратегію реабілітації дитини, в залежності від віку, ситуації і тяжкості психотравми.

Для ефективної комунікації з дитиною спеціалістом має бути дотримана «формула ефективної взаємодії з дитиною»: безпечне місце + безпечний дорослий = дитина у безпеці [5, с.17].

«Безпечне місце» - місце, яке є прогнозоване для дитини: дитина отримала повну інформацію, що з нею буде відбуватись, хто буде присутній та яка роль присутніх осіб, так само дитина розуміє, що від неї очікується.

«Безпечний дорослий» - дорослий, який знає та враховує вікові та індивідуальні особливості дитини, а так само її психологічний стан.

«Дитина у безпеці» - дитина, яка відчуває себе захищеною та перебуває у стані спокою. Коли дитина відчуває себе у безпеці, то знижується рівень тривоги та «вмикається» центр мозку, лобні долі, які відповідають за відтворення інформації та встановлення причинно-наслідкових зв'язків. Тільки у цьому стані дитина може розказати про випадок насильства.

Для дитини, передусім, важлива участь «безпечного дорослого», який може забезпечити «безпечне місце».

Важливо пам'ятати, що все можна подолати, головне - не впадати у відчай і правильно будувати життєві орієнтири.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний Кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001. № 25-26, ст.131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

2. Василенко Т.В. Дитина - жертва сексуального насильства. Що робити? // Київ: Інф. Центр, 2016. С.2-5. URL: <https://changeonelife.ua/ua/news/ditinazhertva-seksualnogo-nasilstva-csho>

3. Балакірева О.М., Бондар Т.В., Даниленко М.Г., Левін Р.Я. Соціальна обумовленість та показники здоров'я підлітків та молоді за результатами соціального дослідження в межах міжнародного проекту «Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді»: монографія. Київ: Фоліант, 2019. С.42-43

4. Доброта В.М. Про що мовчать діти: матеріали націон. прес-клубу. Київ: Українська перспектива, 2021. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/pro-shho-movchat-dity/>

5. Бугаєць Т., Ковальова О., Пашко Т. Інформація для спеціалістів. Сексуальне насильство щодо дитини: координація дій/ Представництво Дитячого Фонду ООН (ЮНІСЕФ), Одеса, 2020. С. 12-17.

ОСОБЛИВОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗГВАЛТУВАНЬ

Цьона Світлана

здобувачка вищої освіти

Львівського державного університету внутрішніх справ

Анотація: На сьогоднішній день досудове розслідування згвалтувань є актуальною проблемою сьогодення, оскільки зазвичай потерпілі особи внаслідок внутрішнього переживання, страху бояться звертатися до правоохоронних органів за допомогою, а тому самі зазнають страждань. Винні особи уникають покарання та надалі порушують права інших на особисту свободу, недоторканість, право на вибір.

Ключові слова: згвалтування, особиста свобода, особиста недоторканність, приватне обвинувачення, особливості досудового розслідування.

Особиста свобода та недоторканність, життя, честь, гідність є одними із основних прав людини та громадянина, закріплених в Конституції України. Посягання на ці права може відобразитися на фізичному та психічному станах людини, порушивши цим її нормальну життєдіяльність. З метою захисту, законодавець передбачив настання кримінальної відповідальності за діяння, що спрямовані на порушення конституційних прав людини та які передбачені у Кримінальному кодексі України (далі – КК України).

Детальніше хотілося б зупинитися на такому виді посягання як згвалтування. Відповідно до ст. 152 КК України під згвалтуванням слід розуміти дії сексуального характеру, пов'язані із вагінальним, анальним або

оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи. Зазначене визначення було введено в КК України Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 06.12.2017 р. № 2227-VIII [1, 2]. Доречним у сучасних умовах життя є удосконалення ст. 152 КК України «Зґвалтування», проте вона все ж таки має недоліки, що можуть впливати на правильність її застосування.

Зокрема науковець Дудоров О.О. зазначає, що некоректність сформульованого визначення зґвалтування «з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета», яке, напевне, впливає на застосування норми на практиці, вбачається у тому, що: використовувати можна певний предмет (знаряддя), відділений від цілого, а не частину тіла або людський орган на кшталт статевого члена; геніталії людини фактично визнано предметом навколишнього світу; здійснювати сексуальне проникнення в тіло іншої особи можна за допомогою не лише геніталій, а й іншої частини тіла людини. Крім цього, доцільніше було б замінити «дії сексуального характеру, пов'язані з вагінальним, анальним або оральним проникненням у тіло іншої особи» на «акт сексуального характеру...», який безпосередньо вказує на обов'язкову ознаку для кваліфікації – проникнення [3]. Дивним також виявляється звернення уваги на тому, що перелічені дії мають бути саме сексуального характеру, але зазначений у ч. 1 ст. 152 КК України перелік апріорі передбачає сексуальний підтекст. Тому краще було б викласти цю норму у такій редакції: «Вагінальне, анальне або оральне проникнення в тіло іншої особи з використанням геніталій або іншого предмета призначеного для таких дій, без добровільної згоди потерпілої особи або інші дії, що мають сексуальний характер (зґвалтування)...» [4]. Через наявність прогалин у самій статті, виникають проблеми при кваліфікації вчиненого діяння, зокрема часто винних притягують до відповідальності за ст.154 «Примушування до вступу у статевий зв'язок» КК

України. У таких випадках недоліком є те, що фактично вчиняється зґвалтування, а санкція застосовується легша.

Простежити тенденцію здійснення досудового розслідування та притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності за ст.152 «Зґвалтування» КК України можна за статистичними даними Офісу Генерального прокурора. Так, станом на січень - жовтень 2018 року обліковано 196 кримінальних правопорушень, з них 158, коли було вручено повідомлення про підозру, 126 з обвинувальним актом, 167 випадків, коли кримінальні провадження закрито, 59 кримінальних правопорушень, у яких на кінець звітного періоду рішення не прийнято (про закінчення або зупинення). За січень - жовтень 2019 року обліковано 317 випадків зґвалтувань, 248 вручено повідомлення про підозру, 174 з обвинувальним актом, закрито 207 кримінальних проваджень, щодо 128 зґвалтувань рішення не прийнято (про закінчення або зупинення). За цей же період у 2020 році зафіксовано 336 зґвалтувань, 300 вручено повідомлення про підозру, 207 з обвинувальним актом, щодо 177 випадків провадження закрито, у 115 випадках, коли рішення не прийнято. За січень – жовтень 2021 року обліковано 361 кримінальне правопорушення, з них 327 вручено повідомлення про підозру, щодо 140 зґвалтувань провадження закрито, а у 123 випадках, рішення не прийнято [5].

З вищезазначених показників можна помітити негативний фактор, що з кожним роком фіксується все більше випадків вчинених зґвалтувань. Але виникає питання: «Чому так мало винних осіб притягують до кримінальної відповідальності?». Відповідь на це питання передбачено у ст.2 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК України), яка визначає одним із провідних завдань цього кодифікованого акту є захист особи від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. Задля виконання цих положень та з метою забезпечення права на свободу, особисту недоторканність та невтручання у приватне життя законодавець передбачив особливу форму здійснення

обвинувачення – «приватне обвинувачення». Відповідно до ст. 477 КПК України

кримінальним провадженням у формі приватного обвинувачення є провадження, яке може бути розпочате слідчим, дізнавачем, прокурором лише на підставі заяви потерпілого щодо передбачених у цій статті кримінальних правопорушень.

Аналізуючи положення чинного КПК України, зокрема, що стосуються проведення досудового розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 152 КК України «Зґвалтування», необхідно виділити його особливості:

- досудове розслідування зґвалтування здійснюється у формі приватного обвинувачення (за умови відсутності обтяжуючих обставин);

- потерпілий має право подати до слідчого, дізнавача, прокурора, іншої службової особи органу, уповноваженого на початок досудового розслідування, заяву про вчинення кримінального правопорушення протягом строку давності притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення певного кримінального правопорушення;

- кримінальне провадження закривається, як потерпілий або його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення, крім кримінального провадження щодо кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством;

- відшкодування шкоди потерпілому у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення може відбуватися на підставі угоди про примирення або без неї;

- на стадії досудового розслідування необхідно провести усі слідчі дії, які допоможуть зібрати якомога більше доказів, зокрема огляд місця події, проведення освідування чи судово-медичну експертизу.

Підсумовуючи, хотілось би відзначити, що для якісного розслідування справ пов'язаних зі зґвалтуванням необхідно не тільки внести зміни в ст. 152 КК України, але й змінити концепцію його досудового розслідування, а саме

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції
«Доказування у справах, пов'язаних з сексуальним насильством» (м. Львів, 01-03 грудня 2021 року)
проводити його у короткі строки, без повторного проведення допиту чи інших
слідчих дій, що можуть заподіяти психічну шкоду потерпілій особі.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 25. 11.2021).

2. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 6 грудня 2017р. № 2227-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#n63> (дата звернення 25.11.2021).

3. Дудоров О.О. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (основні положення кримінально-правової характеристики): практичний poradnik. Сєверодонецьк, РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2018. 92 с.

4. Сурай А.О. Згвалтування: новели законодавчого закріплення: зб. матеріалів III молодіж. наук. юрид. форуму. Київ, 2020. С. 365-368.

5. Офіс Генерального прокурора. Статистика: веб-сайт. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/index.html> (дата звернення: 25.11.2021).

**СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ У
КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ, СУДОВА
ПРАКТИКА ТА ШЛЯХИ ДОКАЗУВАННЯ**

Дмитро Шикір

*Студент Інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
1-й курс магістратури*

Анотація: згідно зі статистичними даними, які є у відкритих джерелах, одна з п'яти жінок протягом свого життя зазнає сексуального насильства. Наслідком цього стає

не лише зазіхання на права, які охороняє закон (життя, здоров'я, статева недоторканність та свобода), у момент посягання, а й виникнення надалі різних фізичних та психологічних травм.

У широкому значенні слова під сексуальним насильством слід розуміти звалтування, сексуальне рабство, примусове оголення, приниження сексуального характеру та інші дії сексуального характеру.

Вважаю проблему сексуального насильства в Україні важливою та хотів би більш детально визначити поняття сексуального насильства, шляхи подолання та судову практику щодо даного питання.

Ключові слова: *сексуальне насильство, домашнє насильство, звалтування, рішення суду, відповідальність.*

Сексуальне насильство, на жаль, є одним із найпоширеніших явищ в нашому світі. Чи не в кожній родині чуються лайки, прокльони, бачаться бійки... Особливо в бідних, асоціальних, відчужених від інших людей. Як тут не згадати Льва Толстого: «Счастливые семьи счастливы одинаково, каждая несчастная семья несчастлива по-своему» (не важко буде здогадатися, як саме таке явище впливає не просто на саму родину, а й на дітей, особливо коли вони тільки-тільки почали розвиватись. Тому і не дивно, що багато з таких встають «не на путь праведный» або ж навіть на шлях вбивств). Причому, як показують дослідження, рівень сексуального насильства різниться по країнах ще й в залежності від економічного розвитку [1, с. 56-57]. І Україна тут виключенням знову ж таки не є.

Проте виникне у багатьох логічне питання: а як з таким боротись? Одним із способів, причому, як мені думається, достатньо ефективним при вірному застосуванні, є закріплення належним чином в законодавстві [2, с. 101-102]. При цьому слід не просто вивести окрему статтю в Кримінальному кодексі, а й дати вірне визначення такому асоціальному та злочинному явищу і прописати покарання, яке було б адекватним в тому чи іншому випадку. В більшості країн, до речі, сексуальне насильство є кримінально караним. До цього вже дійшла й Україна, внівши відповідні зміни до КК.

Що ж це таке - сексуальне насильство? Інколи можна зустріти таке визначення: «це будь-яка примусова сексуальна дія або використання сексуальності іншої людини» [3, с. 58].

Сексуальне насильство є одним із видів домашнього насильства. Вважаю, що виникнення економічного, психологічного або ж фізичного насилля в сім'ї, як правило, породжує виникнення і сексуального насильства. Попередній ЗУ «Про попередження насильства в сім'ї» знав таке визначення домашнього насильства «це такі дії одного члена сім'ї по відношенню до іншого, які порушують громадянські права та свободи людини, або які призводять до фізичного, психічного, чи морального страждання».

Новий ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» вже розширює визначення: по-перше, вже мовиться про діяння взагалі та про дію чи бездіяльність в кожному окремо взятому випадку, по-друге, вже йде мова про види насильства: психологічне, економічне, фізичне, сексуальне, по-третє, вже не відіграє роль наявність державної реєстрації шлюбу. Такі самі положення встановлює й КК України в статті 126-1.

Що можна було б змінити чи вдосконалити? На мою думку, спершу треба навчитись розрізняти види насильства в сім'ї задля уникнення колізій на практиці.

Економічним насильством вважаємо недопуск одного члена родини іншим до бюджету сім'ї, заборону розпоряджатись такими коштами, вимагання зароблених коштів, таємне їхнє вилучення. Так само можна сюди віднести і обмеження у користуванні житлом чи вживанні їжі.

Психологічним насильством можна назвати систематичне приниження за допомогою психіки та емоцій, тобто образи, вживання нецензурних слів, настирливе намагання звернути увагу на певні недоліки чи помилки. Сюди ж можна включити і інтелектуальне насильство (оскільки застосування особливостей поведінки тут буде недостатнім; правопорушнику ще треба час «додуматись» до таких дій), і моральне насильство (себто нехтування всіма

правилами етики та моралі, коли вживається лайка чи не потрібне порівняння з кимось, причому необґрунтоване).

Фізичне насильство - це такий його вид, що полягає у застосуванні сили для досягнення «першості», доведення своєї «сили». Тобто, якщо використати діючі норми КК, можна сказати простіше: нанесення побоїв, мордувань або ж навіть катування.

Щодо сексуального насильства, то, на мою думку, тут буде найважче дати чітке визначення чи віднести сюди певні діяння (оскільки Закон не дуже поглиблюється в конкретику). Це може полягати у вимаганні участі в діях сексуального характеру або ж вчинення їх або ж у натяках на це, словах, які могли б свідчити про саме такий напрям суджень (приклад - «повія»).

Чи може в сексуальному насильстві міститись бездіяльність? В принципі, так, коли, скажімо, хтось в родині вчиняє сексуальне насильство, а інші умисно не вчиняють будь-яких дій, щоб запобігти цьому та не бажають цього робити (на кшталт «нічого, тобі на користь, нічого не буде...») [4, с. 74-75].

Отже, сексуальне насильство – протиправне посягання одного члена сім'ї на статеву недоторканість іншого члена сім'ї, а також дії сексуального характеру по відношенню до неповнолітнього члена сім'ї.

Прояви сексуального насильства:

- зґвалтування, у тому числі «зґвалтування у шлюбі»;
- примушування до небажаних статевих стосунків;
- торкання до інтимних частин тіла без згоди особи;
- примушування спостерігати за статевим актом між іншими людьми (у тому числі дивитися порнопродукцію);
- примушування до статевого акту з третьою особою;
- примушування до заняття проституцією.

Окрім цього, до сексуального насильства в сім'ї належить інцест – сексуальні відносини між близькими родичами: батьком і донькою, матір'ю і сином, братом і сестрою тощо.

Надзвичайно небезпечним проявом сексуального насильства в сім'ї є дії сексуального характеру стосовно дитини: розбещення дитини; демонстрація дитині (підлітку) статевих органів (ексгібіціонізм); демонстрація акту онанізму; втягування дитини у заняття дитячою проституцією або дитячою порнографією тощо.

Результати моніторингу судових рішень за ст. 153 ККУ свідчать, що судова практика станом на сьогодні ще не сформована, зважаючи на фактичну відсутність вироків за вказаною статтею. Зафіксовано одне притягнення до відповідальності за ст. 153 ККУ — вирок Лубенського міськрайонного суду Полтавської області в травні 2019 року. Згідно з обставинами цієї справи, особа (чоловік), «будучи в стані алкогольного сп'яніння, зняв із себе весь одяг разом із спідньою білизною», після чого «застосувавши фізичну силу, стягнув із ліжка за ногу свою малолітню доньку..., яку в подальшому завів до вітальні житлового будинку, де вклав на розстелений диван поряд із собою та примусив мастурбувати його оголений чоловічий статевий орган». Суд кваліфікував такі дії за ч. 4 ст. 153 ККУ як вчинення будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням у тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи (сексуальне насильство), вчинені щодо особи, яка не досягла чотирнадцяти років, незалежно від її добровільної згоди [5].

Щодо самого доказування у справах про сексуальне насильство, то варто зазначити наступне. Щоб розслідування велося належним чином, вважаю, необхідно звертатися до громадських організацій, які надають допомогу постраждалим від насильства; такі дії можуть сприяти проведенню ефективного розслідування правоохоронними органами й убезпечать від ігнорування ними ситуації.

Якщо особа безпосередньо не є потерпілим/потерпілою від злочину, але була очевидцем його вчинення щодо іншої особи або володіє відомостями про вчинення таких діянь, вона має право звертатися в правоохоронні органи, обов'язок яких у кожному випадку з'ясувати, чи відбувалися порушення прав інших осіб.

Слід зазначити, що потерпілим/потерпілою внаслідок вчинення кримінального правопорушення може бути не лише один із членів подружжя, а й інші члени сім'ї, а також особи, які не перебувають у шлюбі між собою. Крім того, потерпілим/потерпілою може бути особа як чоловічої, так і жіночої статі, однак, як свідчить статистика, жінки належать до постійної групи ризику. За спостереженнями психологів, «жінки систематично і непропорційно більше потерпають від насильства — від сексуального насильства над дітьми до сексуальних нападів і всіх форм міжособистісного насильства», в результаті чого це «приносить у їхнє сексуальне функціонування непропорційно істотніші емоційні, фізичні і когнітивні риси людини, яка вижила після травми» [6, с. 157–158.].

Список використаних джерел:

1. Зборовська О. П., Прохоренко Т. Г., Носирєва Г. А. Гендерний аспект проблеми насильства в сім'ї і суспільстві // Вісник Міжнародного Слов'янського Університету. Харків Соціологічні науки. № 1. 2006.
2. Коломоєць О. Д. Світовий досвід протидії насильству в сім'ї // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского Серия «Юридические науки». Том 24 (63). № 1. 2011.
3. Зборовська О. П., Прохоренко Т. Г., Носирєва Г. А. Гендерний аспект проблеми насильства в сім'ї і суспільстві // Вісник Міжнародного Слов'янського Університету. Харків Соціологічні науки. № 1. 2006.
4. Савка О. І. Правові засади протидії насильству в сім'ї // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. Випуск № 2 (2011).
5. Вирок по кримінальній справі № № 547/199/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81590088>
6. Нагоски, Эмили. Как хочет женщина. Мастер-класс по науке секса / Пер. с англ. Н. Брагиной и В. Степановой. М.: Манн, Иванов и Фербер, 2016.

Наукове видання

ДОКАЗУВАННЯ У СПРАВАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ З СЕКСУАЛЬНИМ НАСИЛЬСТВОМ

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції
(м. Львів, 01-03 грудня 2021 року)

Підписано до друку 10.12.2021. Формат 60x84/16
Папір офсетний. Друк різнографія
Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 5,5
Наклад 100 пр.

ТзОВ «Галицька видавнича спілка»
вул. Туган-Барановського, 24, м. Львів, 79005
тел. (032)276-37-99
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 7408

Віддруковано:
СПД ФОП Марусич М.М.
м. Львів, пл. Князя Я. Осмомисла, 5/11
тел./факс: (032)261-51-31
e-mail: interprint-m@ukr.net

